

Боловсролын хүрээлэн, Хүний хөгжлийн судалгааны сектор

МОНГОЛЫН ХҮҮХДИЙН ЦОГЦ ХӨГЖЛИЙН ӨӨРЧЛӨЛТ, НӨЛӨӨЛЖ БУЙ ХҮЧИН ЗҮЙЛС

(Улаанбаатар, Хөвсгөл, Дорнод)

Академич Н.Бэгз
Дэд проф. С.Санжаабадам
Докторант Б.Энхбаяр
Дэд проф. Ц.Лхагвасүрэн
Докторант Б.Баярмаа
Доктор Г.Бүрэнжаргал
Магистр Ш.Мөнхбат
Магистр Б.Баярсайхан

Улаанбаатар 2021

Агуулга

Хүснэгт, зургийн жагсаалт	4
Өмнөх үг	5
Удиртгал	4
Нэгдүгээр бүлэг. Судалгааны арга зүйн үндэс.....	8
Хүүхдийн хөгжлийн онол арга зүйн үндэс	8
Судалгааны үр дүнг боловсруулах арга	44
Хоёрдугаар бүлэг. 6-17 насны хүүхдийн цогц хөгжлийн өөрчлөлт, нөлөөлж буй хүчин зүйлсийн онцлог.....	47
2.1. 6-17 насны хүүхдийн бие бялдрын хөгжлийн онцлог	48
Бие бялдрын хөгжлийн судалгааны үр дүн	50
Танин мэдэхүйн хөгжлийн онцлог өөрчлөлт	62
<i>6-10 насны хүүхдийн танин мэдэхүйн хөгжлийн өөрчлөлт</i>	<i>62</i>
<i>11-14 насны хүүхдийн танин мэдэхүйн хөгжлийн өөрчлөлт</i>	<i>63</i>
<i>15-17 насны хүүхдийн танин мэдэхүйн хөгжлийн өөрчлөлт</i>	<i>66</i>
Хөвсгөл аймгийн 6-17 насны хүүхдийн танин мэдэхүйн хөгжлийн өөрчлөлт	68
6-10 насны хүүхдийн танин мэдэхүйн хөгжлийн өөрчлөлт	68
11-14 насны хүүхдийн танин мэдэхүйн хөгжлийн өөрчлөлт	70
<i>15-17 насны хүүхдийн танин мэдэхүйн хөгжлийн өөрчлөлт</i>	<i>71</i>
Судалгаанд хамрагдсан 6-17 насны хүүхдийн нийгэмшлийн онцлогийн өөрчлөлт	73
6-10 насны хүүхдийн нийгэмшлийн чадварын өөрчлөлт	73

<i>11-14 насны хүүхдийн нийгэмшлийн чадварын өөрчлөлт</i>	77
<i>15-17 насны хүүхдийн нийгэмшлийн чадварын өөрчлөлт</i>	80
Гуравдугаар бүлэг. 3-17 насны хүүхдийн цогц хөгжилд нөлөөлж буй хүчин зүйлсийн онцлог	83
3.1. Танин хөгжилд нөлөөлж буй хүчин зүйлс	83
3-5 насны хүүхдийн танин мэдэхүйн хөгжилд нөлөөлж буй хүчин зүйлс	83
6-10 насны хүүхдийн танин мэдэхүйн хөгжилд нөлөөлж буй хүчин зүйлс	84
11-17 насны хүүхдийн танин мэдэхүйн хөгжилд нөлөөлж буй хүчин зүйлс	88
3.2. Нийгэмшлийн хөгжилд нөлөөлж буй хүчин зүйлс	99
<i>3-5 насны хүүхдийн нийгэмшилд нөлөөлж буй хүчин зүйлс</i>	99
<i>6-10 насны хүүхдийн нийгэмшлийн хөгжилд нөлөөлж буй хүчин зүйлс</i>	100
<i>11-14 насны хүүхдийн нийгэмшлийн хөгжилд нөлөөлж буй хүчин зүйлс</i>	102
<i>15-17 насны хүүхдийн нийгэмшлийн хөгжилд нөлөөлж буй хүчин зүйлс</i>	103
3.3. Бие бялдрын хөгжилд нөлөөлж буй хүчин зүйлс	105
3-5 насны хүүхдийн бие бялдрын хөгжилд нөлөөлж буй хүчин зүйлс	105
6-17 насны хүүхдийн бие бялдрын хөгжилд нөлөөлж буй хүчин зүйлс	106
Дүгнэлт	109

Хүснэгт, зургийн жагсаалт

Хүснэгт 1. 6-10 насны эрэгтэй хүүхдийн бие бялдрын өсөлтийн өөрчлөлт, судалгааны үе шатаар	51
Хүснэгт 2. 11-14 насны эрэгтэй хүүхдийн бие бялдрын бэлтгэлжилтийн өөрчлөлт, судалгааны үе шатаар	52
Хүснэгт 3. 15-17 насны эрэгтэй хүүхдийн бие бялдрын өсөлт хөгжлийн өөрчлөлт, судалгааны үе шатаар	53
Хүснэгт 4. Бие бялдрын бэлтгэлтийн өөрчлөлт, судалгааны үе шатаар -6-10 нас	55
Хүснэгт 5. Бие бялдрын бэлтгэлжилтийн өөрчлөлт, судалгааны үе шатаар -11-14 нас - эрэгтэй	56
Хүснэгт 6. Эмэгтэй хүүхдүүдийн бие бялдрын бэлтгэлжилтийн өөрчлөлт -11-14 нас	58
Хүснэгт 7. Эрэгтэй хүүхдүүдийн бие бялдрын бэлтгэлжилтийн өөрчлөлт, судалгааны үе шатаар, 15-17 нас	60
Хүснэгт 8. . Эмэгтэй хүүхдүүдийн бие бялдрын бэлтгэлжилтийн өөрчлөлт, судалгааны үе шатаар, 15-17 нас	61
Хүснэгт 9. 6-10 насны хүүхдийн танин мэдэхүйн чадварын өөрчлөлт, судалгааны үе шатаар	63
Хүснэгт 10. 11-14 насны хүүхдийн танин мэдэхүйн чадваруудын өөрчлөлт, судалгааны үе шатаар	64
Хүснэгт 11. 15-17 насны хүүхдийн танин мэдэхүйн чадваруудын өөрчлөлт, судалгааны үе шатаар	66
Хүснэгт 12. 6-10 насны хүүхдийн танин мэдэхүйн чадваруудын өөрчлөлт, судалгааны үе шатаар	68
Хүснэгт 13. 11-14 насны хүүхдийн танин мэдэхүйн чадваруудын өөрчлөлт, судалгааны үе шатаар	70
Хүснэгт 14. 15-17 насны хүүхдийн танин мэдэхүйн чадваруудын өөрчлөлт, судалгааны үе шатаар	72
Хүснэгт 15. 6-10 насны хүүхдийн бие хүний онцлог/зан төлөвийн шинжүүдийн ялгаа, судалгааны үе шатаар	74
Хүснэгт 16. 6-10 насны хүүхдийн харилцааны чадваруудын өөрчлөлт, судалгааны үе шатаар	75
Хүснэгт 17. 11-14 насны хүүхдийн эцэг эх ба хүүхэд хоорондын эзэнгшилтийн статистик ялгаа, судалгааны үе шатаар	78
Хүснэгт 18. 3-5 насны хүүхдийн танин мэдэхүйн хөгжилд нөлөөлж буй хүчин зүйлс	83
Хүснэгт 19. 6-10 насны хүүхдийн танин мэдэхүйн хөгжилд нөлөөлж буй хүчин зүйлс	85
Хүснэгт 20. 6-10 насны хүүхдийн танин мэдэхүйн хөгжилд нөлөөлж буй хүчин зүйлс, хувиар	86

Хүснэгт 21. 11-17 насны хүүхдийн танин мэдэхүйн хөгжилд нөлөөлж буй хүчин зүйлс	89
Хүснэгт 22. 11-17 насны хүүхдийн танин мэдэхүйн хөгжилд нөлөөлж буй хүчин зүйлс, хувиар	90
Хүснэгт 23. 11-17 насны хүүхдийн танин мэдэхүйн хөгжилд нөлөөлж буй хүчин зүйлс	94
Хүснэгт 24. 11-17 насны хүүхдийн танин мэдэхүйн хөгжилд нөлөөлж буй хүчин зүйлс, хувиар	95
Хүснэгт 25. 3-5 насны хүүхдийн нийгэмшлийн хөгжилд нөлөөлж буй хүчин зүйлс	99
Хүснэгт 26. 3-5 насны хүүхдийн бие бялдарын хөгжилд нөлөөлж буй хүчин зүйлс	105
Хүснэгт 27. 6-17 насны хүүхдийн бие бялдарын хөгжилд нөлөөлж буй хүчин зүйлс	107

Өмнөх үг

Боловсролын хүрээлэнгийн Хүний хөгжлийн судалгааны секторын хамт олон ШУТ-ийн тухай хууль, Шинжлэх ухаан, технологийн төсөл хэрэгжүүлэх журам, БСШУС-ын сайдын 2019 оны 02 сарын 25-ны өдрийн А/86 тоот тушаалын дагуу, ШУСс-20119/69 тоот гэрээт *“Монгол хүүхдийн цогц хөгжлийн оношлогооны суурь судалгаа”*-г 2019-2020 онд хэрэгжүүллээ. Энэ судалгааны урьдач нөхцөл нь 2014-2017 онд бидний хэрэгжүүлсэн *“Монголын хүүхэд залуучуудын хөгжлийн шалгуур, үзүүлэлтийг тодорхойлох технологийг сургалтын практикт нэвтрүүлэх нь”* сэдэвт судалгаа бөгөөд бид эдгээр судалгаагаар монголын хүүхэд, залуучуудын цогц хөгжлийн онцлогийг тогтоох зорилго тавьсан юм.

Хүний хөгжил тасралтгүй явагддаг, хөгжилд нөлөөлдөг гадаад, дотоод олон хүчин зүйл бий. Монголын хүүхэд, залуучуудын хөгжлийн онцлогийг тогтоохдоо бусад улс орнуудын жишгээр давтан судалгааны үр дүнд авч үздэг, энэ чиглэлийн судалгаа тасралтгүй хийгддэг онцлогтойг харгалзан үзэж, хүүхэд, залуучуудынхаа хөгжлийн онцлогийг тогтоох судалгааг 4 жилийн зайтай 3 удаа хийх зорилгыг тавьж, уг судалгааны гарааг дээр

дурьдсан 2014 онд эхэлж, 2 дугаар шатны судалгааг 2019-2021 онд БШУЯ-ны захиалга, ШУТС-ийн санхүүжилтээр хэрэгжүүлэв.

Бид энэхүү судалгаанд олон улсад нийтлэг хүлээн зөвшөөрсөн судалгааны аргазүйг монголын нөхцөлд өөрийншүүлэн авч хэрэглэхдээ бие физиологийн хөгжил, танин мэдэхүй, нийгэмшлийг цогц хөгжлийн домайнууд болгож авч үзлээ. Судалгааны мэдээлэлд дүн шинжилгээ хийхдээ MS-Excel, SPSS-25, SPSS-Amos, Stata, EViews, Testan-6.0 зэргийг ашиглав.

Судалгааны үр дүнг бид нэг болон хоёрдугаар шатны мэдээлэлд шинжилгээ хийж, тухайн насны хүүхдийн хөгжилд гарсан өөрчлөлт, түүнд нөлөөлж байгаа хүчин зүйл, хөгжлийн чадваруудын харилцан хамаарлыг тогтоов. Чадваруудын хамааралд шинжилгээ хийснээр хүүхдийн хэдэн насанд ямар чадвар голлох үүрэгтэйг илрүүлэв.

Уг судалгаанд Улаанбаатар, Хөвсгөл, Дорнод аймгууд хамрагдсан болно. Үндэсний түүвэрт хамрагдах аймгуудыг санхүүжилтийн хэмжээ дутсантай холбоотой үр дүнг үндэсний хэмжээнд тархаах боломжгүй болсон. Иймээс судалгаанд хамрагдсан гурван байршилд хүүхдийн хөгжлийн онцлогийг тухайн

орон нутгийн хүрээнд тодорхойлсон ба Улаанбаатар, Дорнод, Хөвсгөл аймгийн хүүхдийн хөгжлийн онцлогийн нийтлэгт үндэслэн, хоёр судалгааны үр дүнг харьцуулахад гарсан өөрчлөлтүүдийг гарган тавьсан болно.

Судалгаа тавьсан зорилгоо хангасан, монгол хүүхдийн хөгжлийн онцлогийг тодруулах дараагийн шатны судалгааны чиглэлийг тодорхойлсон ажил болж чадлаа.

Энэ судалгааг хийх боломжоор хангасан БШУЯ, ШУТС-ийн хамт олон, Улаанбаатар, Дорнод, Хөвсгөл аймгийн Боловсрол, соёл, урлагийн газрууд, сургууль, багш нар, судалгаанд хамрагдсан нийт хүүхдэд талархал илэрхийлж байна.

Академич Надмидын БЭГЗ

Удиртгал

Бусад үндэснээс хөгжлийнхээ хувьд Монгол хүний ялгарах онцлог юу вэ гэхэд олон хариулт гарах нь зүйн хэрэг. Тэдгээр хариулт хэр үндэстэй вэ гэхээр мөн л ялгаатай хариулт гарна. Хүний хөгжил нь Монгол улсын хөгжлийн тэргүүлэх чиглэл болохынхоо хувьд хүнийхээ хөгжлийн онцлогт үндэслэсэн бодлого, түүнийг хэрэгжүүлэхэд зорилтод бүлгийн хүний хөгжлийн онцлогийг харгалзахын чухлыг илэрхийлж байгаа юм. Мөн бусдаас ялгарах ялгаагаа бид өөрсдөө тогтоож, улс орнуудын нээлттэй талбарт өөрсдийн орон зайг бий болгох хэрэгцээг тогтвортой хөгжлийн бодлого, боловсролынхны 2030 онд хүрэхээр амласан зорилтууд ч бий болгов.

Хүний хөгжлийг аль нэг бүрдэл талаас нь тодорхой насанд судалж ирсэн туршлага Монголд бий ч нэгдсэн арга зүйгээр, 3-21 насыг бүхэлд нь хамруулан үндэсний хэмжээнд боловсролын байгууллага хэрэгжүүлсэн нь үгүй билээ.

Монгол улсын хувьд, хүүхэд залуучуудыг өсөлт хөгжлийн онцлогт тулгуурлан бодлого, сургалтын хөтөлбөр, арга зүйг боловсруулж хөгжлийн үйл явцад

шинжлэх ухаанч байр сууринаас хандах хэрэгцээ шаардлага боловсролын бодлого тодорхойлогчид, эрдэмтэн судлаач, багш нарын тулгамдсан асуудал болж байна. Энэхүү хэрэгцээ шаардлагатай холбоотойгоор Монгол хүүхдийн хөгжлийн онцлог, нөлөөлж байгаа хүчин зүйл зэргийг илрүүлэн, шалгуур үзүүлэлтийг боловсруулах судалгааг хийж гүйцэтгэсэн болно. 2014-2017 онд Боловсролын хүрээлэн нь БСШУЯ-ны захиалгаар, ШУТС-ийн санхүүжилтээр “Монголын хүүхэд залуучуудын хөгжлийн шалгуур, үзүүлэлтийг тодорхойлох технологийг сургалтын практикт нэвтрүүлэх нь” үндэсний түвшний цөм технологийн төслийн судалгааг гүйцэтгэсэн юм.

Хоёр дахь шатны судалгааны гол зорилго нь 17 хүртэлх насны хүүхдийн цогц хөгжлийг өмнөх судалгааны үр дүнтэй харьцуулан хүүхдийн хөгжлийн онцлогийг тогтоох юм.

БШУЯ нь энэхүү судалгааны захиалагч бөгөөд судалгааны үр дүнг өмчилнө.

Боловсролын хүрээлэн хамтрагч талуудтай судалгааны удирдамж, арга зүй боловсруулах, мэдээлэл цуглуулах шатанд техникийн болон санхүүгийн дэмжлэг авах мөн хүүхдийн оношилгооны

аргачлалыг сургалтын практикт хэрэгжүүлэх боломжийг авч үзэх, үр дүнгийн шатанд хүүхдийн хөгжлийн онцлогийг тогтоож, үр дүнг түгээн дэлгэрүүлэхэд хамтран мэргэжлийн манлайлал үзүүлэн ажиллаж байна.

Аймаг, дүүргийн БГ-тай орон нутгийн түвшинд судалгааг зохион байгуулахад дэмжлэг авч хамтран ажиллав.

Сургууль, цэцэрлэгтэй судалгааны мэдээлэл цуглуулах ажлыг сургуулийн түвшинд зохион байгуулахад хамтран ажиллана. Мөн хүүхдийн хөгжлийн оношилгоог танхмын түвшинд хийж, үр дүнг багшлах үйл ажиллагаанд ашиглах аргачлалыг хөгжүүлэх чиглэлээр хамтран ажиллав.

Багш, эцэг эхчүүдтэй судалгааны мэдээлэл цуглуулахад дэмжлэг авах, ялангуяа багш нартай хүүхдийн цогц хөгжлийн оношилгооны аргачлалыг сайжруулах, хүүхдийг оношлох, үр дүнг ашиглах аргачлалыг хөгжүүлэх чиглэлээр хамтран ажиллаж байна.

Сурагчидтай судалгааны мэдээлэл цуглуулах, судалгааны аргачлалыг хөгжүүлэх чиглэлээр дэмжлэгийг авч ажиллав.

Судалгааны багуудтай судалгааны үе шат бүрт төлөвлөгдсөн ажлуудыг зорилтын хүрээнд хэрэгжүүлж, үр дүнг гаргахад хамтран ажиллав.

Нэгдүгээр бүлэг. Судалгааны арга зүйн үндэс

Хүүхдийн хөгжлийн онол арга зүйн үндэс

1.1. Бие бялдрын хөгжил

Хүүхдийн эрүүл мэндийг хамгаалан бэхжүүлэхэд чиглэсэн олон асуудлыг шийдвэрлэхэд өсөлт бойжилтын явцад бие махбодод явагдах биологийн өөрчлөлтийн шинж төрхийг заавал харгалзан үзэх шаардлагатай. *Өсөлт, хөгжил гэдэг нь бие махбодод явагдаж байгаа нэгэн процессийн хоорондоо харилцан уялдаатай хоёр тал юм. Өсөлт гэдэг нь бие махбод болон эд эрхтний хэмжээний хувьд өсөн нэмэгдэх тооны өөрчлөлт юм. Хөгжил гэдэг нь эд эрхтний бүтэц, үйл ажиллагааны хувьд боловсронгуй болж байгаа чанарын өөрчлөлт юм.* Настай үе шат бүрд бие махбодын өсөлт, хөгжил нь удаашрах, хурдсах зэргээр харилцан адилгүй явагдах бөгөөд түүний үндэс нь бодисын солилцоо юм (Батчулуун,Д., Цолмон,Ч.1990).

Бие бялдрын хөгжил нь 3 бүлэг үзүүлэлтийн өөрчлөлтөөр тодорхойлогдож байдаг. Үүнд: Бие махбодын бүтэц (биеийн өндөр, жин, галбир, өөхөн

давхаргын хэмжээ ба бусад)-ийн үзүүлэлтүүд. Эдгээр нь юуны өмнө хүний бүтэц зүйг тодорхойлж байдаг.

Хүний бие махбодын бүтэц ба физиологийн системүүдийн үйл ажиллагааны өөрчлөлтүүдийг харуулж байгаа эрүүл мэндийн үзүүлэлтүүд. Энэ нь хүний эрүүл мэндэд шийдвэрлэх үүрэг гүйцэтгэдэг зүрх-судас, амьсгал, төв мэдрэлийн систем, хоол боловсруулах эрхтнүүд, ялгаруулах болон дулааныг зохицуулах механизмуудын үйл ажиллагаа юм.

Хүн судлалын шинжлэх ухааны салбар болох *Ауксологи* нь хүүхэд, өсвөр үеийнхнийг нас насанд нь судалдаг. “Ауксологи”– нэр томъёог анх өнгөрсөн зууны эхэн үед францын эрдэмтэн Пол Годен санал болгосон бөгөөд 1970-аад оны үед английн эрдэмтэн Жеймс Таннерийн илүү судалж, Америк, Европ, Азийн хөгжилтэй орнуудад тархсан юм. Харин манай орны хувьд энэ асуудал төдийлөн сайн судлагдаагүй байна. Ауксологи нь хүнийг эхээс төрснөөс эхлээд 18 нас буюу өсөлтийн үйл явц зогсох үе хүртэл авч үздэг. Гэхдээ 18 наснаас хойш огт өсөхгүй гэж бодож болохгүй, хүн бүр харилцан адилгүй учраас зарим залуус 18 наснаас хойш өсөх боломжтой байдаг. Хүний бие бялдрын өсөлт, хөгжлийн үндсэн үзүүлэлтэд “Биеийн өндөр”,

“Биеийн жин”, “Цээжний тойрог”, “Толгойн тойрог” г.м. ордог. Хүүхдийн бие бялдрын өсөлт хөгжилд гарсан дээрх үзүүлэлтүүдийн өөрчлөлт нь хүүхдийн эрүүл мэндийн түвшин, өсөлт бойжилтын явцыг нарийвчлан дүгнэхэд онцгой ач холбогдолтой. Эдгээр хэмжээсийг антропометрийн тусгай аргуудаар, тусгай багажаар хэмждэг (Бунак, 1940). ОХУ-ын эрдэмтэн Бунакийн өндөр хэмжих антропометрийн сонгодог аргыг дэлхий нийтээрээ одоо ч ашиглаж байна. Дэлхийн улс орнууд хүүхдийн бие бялдрын өсөлтийг жилд 1-2 удаа хэмждэг байна. Хүүхдийн өсөлт, хөгжлийн үзүүлэлтийг байнга хэмжиж, судлах нь тухайн улс орон хүүхдэд зориулах хувцас, ширээ сандал, тоног төхөөрөмжийн хэмжээ, хэрэгцээг гаргах, Засгийн газраас хүүхдэд анхаарал тавих бодлого боловсруулж, эрүүл ахуйн асуудлуудыг шийдвэрлэхэд чухал ач холбогдолтой юм (Laura E. Berk, 2012).

1.3. Оюун ухаан гэсэн ухагдахууны талаарх ойлголт

Оюун ухаан бол танин мэдэхүйн сэтгэл судлалын бүхий л талыг агуулсан, бие даасан ойлголт юм. Чухамдаа оюун ухааны мөн чанарыг илэрхийлсэн тодорхойлолт нь юу вэ? Ойролцоогоор 70-аад тодорхойлолт байна (Legg & Hutter, 2007).

1921 онд “Боловсролын сэтгэл судлал” сэтгүүлийн зохиогчид оюун ухаан гэж юу вэ гэсэн асуултыг 14 нэрт сэтгэл судлаачдаас асуугаад уг ойлголт нь 1. хүний сурах чадвар 2. хүн хүрээлэн буй орчиндоо дасан зохицох чадвар гэсэн 2 шинжтэй гэж үзжээ.

65 жилийн дараа 24 сэтгэл судлаач болон оюун ухаан судлаачаас яг ийм асуултыг асуусан байна (Sternberg & Detterman, 1986). Тэд мөн ялгаагүй, сурах болон орчиндоо дасан зохицох чадвар гэдэг дээр нэмж танин мэдэхүйг онцлон тодорхойлсон аж.

Оюун ухааны үзэл хандлагыг дараах байдлаар авч үзэж болно. Үүнд:

Оюун ухаан гэдэг нь тестээр хэмжигдэх үзүүлэлтүүд,

Оюун ухаан бол сурах чадвар,

Оюун ухаан нь хийсвэрлэн сэтгэх чадвар,

Оюун ухаан нь шинэ орчин нөхцөлд үр дүнтэйгээр дасан зохицох чадвар.

Оюун ухааныг их олон талаас нь хэмжих боломжтой. Төрөл бүрийн тестээр янз бүрийн талыг нь хэмждэг (Daniel, 1997, 2000; Kaufman, 2000; Kaufman & Lichtenberger, 1998). Оюун ухааны зөвхөн нэг талыг нь тестээр хэмжээд тодорхойлох боломжгүй.

Оюун ухааныг сурах чадвар хэмээн тодорхойлсоор ирсэн уламжлалтай. Ийнхүү сурах чадвартай холбон үзэж байгаа тохиолдолд оюун ухаан нь үйл ажиллагааны нэг л төрөлтэй холбоотой болж, зөвхөн сургалтын үйл ажиллагааны хүрээнд үүсээд буй асуудал эсвэл даалгаврыг гүйцэтгэснээр л илрэх мэтээр ойлгогдож байна. Тэрчлэн, оюун ухааны хүрээнд хийгдсэн олон судалгааны ажлууд нь сурагчдын сурах чадвар, сурлагын амжилттай холбогдсон байдаг. Тухайлбал, Францын сэтгэл зүйч А.Бине 1905 онд Францын Боловсролын Яамны даалгавраар оюун ухааны хоцрогдолтой сурагчдыг судлах аргачлалыг боловсруулсан байдаг.

Зөвлөлтийн сэтгэл судлалын хүрээнд “оюун ухаан” гэсэн нэр томъёог сэтгэцийн хөгжлийн дээд үе шат гэж тодорхойлж, оюун ухааныг сэтгэхүйтэй холбон судалсаар ирсэн. Хүн аливаа мэдлэг, чадвар, туршлагыг хангалтгүй эзэмшиж байгаа нь тухайн эзэмших гэж буй дадал, чадварын онцлог, түүнийг зааж буй арга зүй, ялангуяа суралцагчийн сэтгэхүйн үйлдэл, онцлогтой холбоотой. Ийм учир шалтгааны улмаас оюун ухааныг шууд сурах чадвартай адилтган үзэх нь зохимжгүй юм.

Оюун ухааныг хийсвэрээр сэтгэх чадвар гэж үздэг ойлголт нь оюун ухааны илрэлийн процессыг түлхүү авч үздэгээрээ танин мэдэхүйн сэтгэл судлалын хүрээнд зорилтыг шийдвэрлэх чадвартай холбогддог. Оюун ухааныг тестээр хэмжиж байгаа тохиолдолд хийсвэр сэтгэхүйн илрэлүүдийг зайлшгүй судалдаг.

Олон судлаачид оюун ухааныг дасан зохицох чадвартай холбон тайлбарладаг. Гол төлөөлөгч Пиажегийн үзэж байгаагаар (Piaget, 1960) хүний хүрээлэн буй орчиндоо дасан зохицох хүчин чармайлтын үр дүн нь оюун ухаан аж. Дасан зохицолтын үндсэн үйлийг сэтгэхүйн үйл ажиллагаагаар тайлбарласан байдаг. Вернон (Vernon, 1960) хүний оюун ухаан нь зан төлөвийн уян хатан, мэдрэмжтэй хандлагын ерөнхий түвшингээр тодорхойлогдох бөгөөд хүний амьдралын турш хөгжиж байдаг гэж үзсэн байна. Оюун ухааныг хүний хүрээлэн буй орчинтойгоо харилцах гадаад зан үйл гэж үзэх нь мэдээж зохимжгүй. Оросын сэтгэл судлаачдын үзэж байгаагаар энэ харилцаа нь зүгээр нэг дасан зохицолт биш, харин хүний идэвхтэй үйл ажиллагаа юм. “Оюун ухааныг хувь хүний хүрээлэн буй орчинтойгоо харилцах харилцаа талаас нь тодорхойлж байгаа бол

хүний тодорхой үйлдлүүдийг зайлшгүй авч үзэх шаардлагатай” (С.Л.Рубинштейн, 1940). Оюун ухааны эдгээр тодорхойлолтод үр дүн биш харин үйл явц илүүтэй яригдаж, оюун ухааныг сурах чадвар, хийсвэр сэтгэхүйтэй холбон үзэж байна.

Оюун ухааны ерөнхий шинжүүдийг тодорхойлбол:

Мэдээллийг хүлээж авах, боловсруулах хурд,

Танин мэдэхүйн процессын нэгдэл (сэрэл, хүртэхүй, ой, төсөөлөл, сэтгэхүй, зохион бодохуй),

Орчиндоо дасан зохицох чадвар,

Сурах чадвар,

Бэрхшээлийн танин мэдэх, түүнийг шийдвэрлэх чадвар,

Зорилго дэвшүүлэх, нөөцийг төлөвлөх, зорилгодоо хүрэх зан үйлээ төлөвлөх процесс.

Оюун ухаан нь чадвар болохынхоо хувьд танин мэдэх, сурах, хийсвэрээр сэтгэх, мэдээлэлд анализ хийх замаар мэдээллийг системчлэх, түүнийг ангилах, зүй тогтлыг нь олох, харьцуулах, холбох процессуудыг өөртөө агуулсан нэгдмэл тогтолцоо юм. Нөгөөтэйгүүр хүний зан төлөвийн зохицуулалттай салшгүй холбоотой. Судлаачид хүний бие хүний онцлог нь оюун

ухаантай холбоотой талаар судалсан үр дүнгүүд байдаг байна (Ackerman, 1996, 2010).

1.3. Нийгэмшлийн тухай ойлголт

Олон улсын судалгааны туршлага, орчин үеийн чиглэлээс үзэхэд нийгэмшлийн хүрээг:

1. Нийгмийн харилцааны чадвар (social Skills),
2. Сэтгэлийн хөдөлгөөний чадвар (responsible Decision making),
3. Өөрийн ухамсар (self awareness),
4. Ээнэгшилт (attachment),
5. Бие хүний онцлог (personality) гэсэн дэд хүрээнд судалдаг байна.1 гэж үзэх нь нийтлэг байна.

Олон улсын боловсролын салбар нь хүүхдийн Нийгэмшлийг үнэлэн боловсролын тогтолцоондоо нэвтрүүлж ирсэн. Үүнийг “Нийгэм-сэтгэлийн хөдлөлд суралцах” (SEL) болон Skills for Life (SFL) гэсэн нэр томъёонууд олон улсын боловсролын салбарт чухал хүчин зүйл болсноор тайлбарлаж болно. Энэхүү

1 Kyla Boyse, RN, MS. Reviewed by Layla Mohammed, MD. Updated August 2013

загварын үндсэн ойлголт нь хүүхэд болон насанд хүрэгчдэд амьдралын үндсэн чадварууд болон өөрийн зохион байгуулалт, харилцааны чадвар, ёс зүй эзэмшүүлэх зорилготой байдаг байна. (Edutopia, 2014)

Нийгмийн харилцааны чадвар

Хүүхэд бүр бусдын адилаар өөртөө болон нийгмийн хөгжилдөө хувь нэмэр оруулах чадвартай байдаг бөгөөд бусадтай нээлттэй сайн харилцаатай байх нь түүний нийгмийн чадамжийн түвшинг нэмэгдүүлдэг аж. Жишээ нь, харилцаанд бусадтай нээлттэй биш, өөрийн байр суурийг тогтоож чадаагүй хүүхдүүд хэвийн харилцаатай хүүхдүүдээс илүү эвдэн сүйтгэх хандлагатай, түрэмгий авиртай байдаг. (Hartup, 1992). Нөгөө талаас хүүхэд бусадтай тоглох, харилцах цаашлаад өөрийгөө энэ нийгмийн нэгээхэн хэсэг гэж мэдэрснээр тухайн хүүхдийн бусадтай харилцах харилцаанд илүү бат бөх чадвар суугаад зогсохгүй эерэг харилцааны ур чадваруудыг эзэмшдэг аж.

Нийгэм-сэтгэл зүйн дасан зохицол

Нийгэм-сэтгэл зүйн дасан зохицол гэдэг нь хүн нийгмийн шинэ орчин нөхцөл, харилцан үйлчлэлд суралцах үйл явц юм. Энэ нь харилцаа болон тухайн

нийгмийн бүлгээс ихээхэн шалтгаалдаг.² И.Б.Котова ба Е.Н.Шиянов нарын эрдмийн ажилд дурдсанаар дасан зохицол нь нийгэмшлийн нэг бүрэлдэхүүн хэсэг аж.

Америкийн сэтгэл зүйч К.Роджерс дасан зохицлыг өөрийгөө хүлээн зөвшөөрөх, бусдыг хүлээн зөвшөөрөх, сэтгэл хөдлөлийн тав тухтай байдал, манлайлах чиг хандлага гэсэн үзүүлэлтээр хэмжих боломжтой гэж үзжээ.

К. Роджерсийн үзэл баримтлал дээр тулгуурлан К.Роджерс, Р. Даймонд нар хүн нийгэмдээ хэрхэн төлөвшиж, нийгэм сэтгэл зүйн хувьд дасан зохицож байгаад бие хүний хөгжлийн хөдөлгүүр хүч болох өөрийн үнэлэмж, өөрийгөө болон бусдыг хүлээн зөвшөөрөх чадвар, нийгэм дэх чиг баримтлал, манлайлах тэмүүлэл мөн бусдыг даган дуурайх хандлага зэрэг чухал нөлөөлдөг гэж үзсэн байдаг.³

Энэхүү үзлийн дагуу дээрх бие хүний үзүүлэлтүүдийг илрүүлэх мөн нийгэм сэтгэл зүйн дасан зохицох

² *Гриценко В.В.*, доктор психологических наук, профессор

³ \Dymond R. Adjustment changes over Therapy Self-sorter. // Psychotherapy and Personality Changes. / Ed. by Rogers and R. Dymond. Chicago, 1954.\

чадварыг илрүүлэх сэтгэл зүйн оношлогоо судалгааны аргыг 1954 онд боловсруулан гаргажээ. Энэхүү аргыг 2004 онд ОХУ–ын Сэтгэл судлалын шинжлэх ухааны доктор А.К.Осницкий өөрчлөн гаргасан.

Үүнээс харахад дасан зохицол бол нийгэмшлийг бүрдүүлэгч, механизм хэлбэр гэж ойлгож болохоор байна.⁴

Өөрийн ухамсар

Өөрийн ухамсрын онолд өөрийн ухамсар бол хүрээлэн буй үйл явдлууд дунд өөрийн хувийн байдал, амьдрал, биемахбодио ухааран ойлгох байдал⁵ гэж дэвшүүлсэн. (Duval & Wicklund, 1972, p.2).

LeFrancois (1996)-ийн дэвшүүлснээр өөрийн ухамсрыг өөртөө итгэлтэй байдал, өөрийн тухай ойлголт төсөөлөл, өөрийн идэвхжүүлэлт гэсэн хэсгүүд бүрдүүлнэ. Өөрийн ухамсар бол танин мэдэхүйн механизм дээр үндэсэлсэн өөрийн талаарх төсөөлөл гэж зарим судлаачид үздэг. (Alison Gopnik, 1994). Оксфордын толь бичигт тайлбарласнаар “Өөрийн зан

4 http://vestnik.yspu.org/releases/pedagoka_i_psichologiy/12_3/

5 Duval, Shelley. , & Wicklund, Robert, A. (1972). *A theory of objective self awareness.* (pp. 2-4). New York, New York: Academic Press, Inc.

төлөв, мэдрэмж, хүсэл, сэдлийг ухамсарласан мэдлэг”⁶. Бие хүний өөрийн ухамсар нь өөрийгөө бусдын нүдээр харж үнэлэх чадвар⁷ зэргээр тайлбарласан байна.

Сэтгэлийн хөдөлгөөн

Хүүхдийн хөгжилд сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох, ялган таних чадвар маш чухал үүрэг гүйцэтгэдэг бөгөөд энэхүү чадвар нь ирээдүйн асуудал үүссэн үеийн сэтгэлийн хөдөлгөөний загварыг бий болгодог (J. Ciarrrochi, 2006). Хэдийгээр өнгөрсөн хугацаанд бие хүний ажиллах бүтээмжийг үнэлэх үндсэн арга нь оюун ухааны тест байсан боловч сүүлийн жилүүдэд сэтгэлийн хөдөлгөөг судлах түүнийг боловсролын тогтолцоонд нэвтрүүлэхийг дэмжих сэтгэл судлаачдын тоо нэмэгдсэн (Qualter, 2007).

1990 онд сэтгэл судлаач Петер Саловей, Жонн Маейр нар “Сэтгэлийн хөдөлгөөний оюун ухаан” гэсэн ойлголтыг гаргасан бол энэхүү ойлголтыг олон нийтэд хүргэсэн хүн нь 1995 онд Emotional Intelligence – EQ

⁶ <http://www.oxforddictionaries.com/>

⁷ Л.Уранцэцэг, М.Дэлгэржав, Бие хүний нийгмийн сэтгэл зүй, УБ., 2012, хуудас 151

номыг бичсэн Даниел Голмен юм. Үүнээс хойш сэтгэлийн хөдөлгөөний ухааны сорил 90-ээд оноос эхлэн дэлхий дахинд дэлгэрч эхэлжээ. Тухайлбал, эрдэмтэн Ваяне Паяне 1985 онд докторын зэрэг хамгаалах нэг сэдэвт бүтээлээрээ EQ (Emotional Intelligence test) сорилыг анх танилцуулсан байна. Улмаар 1987 онд EQ сорилыг ашиглаж судалгаа хийсэн анхны эрдэм шинжилгээний өгүүллэгүүд бичигдэж байв.

Бие хүний онцлог

Бие хүний онцлогийг судалснаар сэтгэл хөдлөлийн хөгжлийн хувьд тухайн хүний суурь онцлогт тулгуурлаж (жишээлбэл сэтгэл санааны тогтвортой байдал, сэтгэл хөдлөлийн хариу үйлдлийн хурд), хөгжлийн бусад үзүүлэлттэй холбон харьцуулж, улмаар сэтгэл хөдлөлийн хөгжлийг нь тодорхойлох боломжтой. Мөн хүний суурь зан чанарын онцлог болоод бие хүний онцлогийг тодорхойлсноор нийгэмшихүйн хөгжлийн хувьд яагаад өөр байгааг эсвэл яагаад хоцрогдолтой байгааг дүн шинжилгээ хийх боломжтой болно. Үүний нэг жишээ нь зарим хүүхдүүд нийгмийн хэм хэмжээг дагахгүй байдлийг авч үзвэл энэ нь магадгүй тухайн

хүүхдүүдийн сөрөг зан төлөвөөс (Ротбартын тестийн нэг хэмжүүр) болсон байх жишээтэй.

Бие хүний онцлог:

- Идэвхтэй/гадагшаа (эерэг хүлээлт, өдөөлттэй, өндөр идэвхтэй,

мэдрэмжтэй),

- Сөрөг нөлөөтэй (айдас, уйтгар таагүй байдал, уур, цөхрөл),

- Хичээмтгий хяналт (анхаарал төвлөрүүлэх шилжүүлэх, саатуулах/хүлээж авахгүй байх хяналт, хүртэхүйн мэдрэмж, таашаал бага хүлээн авалт) гэж Ротбат үзсэн.

Ээнэгшилт

Ээнэгшилт нь хүмүүсийн хооронд үүссэн цаг хугацаа, орон зайнаас үл хамаарах сэтгэлийн хөдөлгөөний бат бөх, тогтвортой холбоо юм (*Ainsworth*, 1973; *Bowlby*, 1969).

Хүүхдийн нийгэм-сэтгэлийн хөдөлгөөний хөгжил тогтвортой явагдахын тулд хүүхэд анхдагч асран хамгаалагчтай тодорхой холбоо харилцаа үүсгэсэн байх хэрэгтэй. Энэхүү харилцааны загвар нь насан

туршид хадгалагдаж, тухайн хүний зан үйлийг тодорхойлдог (Bowlby, 1969).

Хэм хэмжээ, үнэт зүйл

Хэм хэмжээ гэдэг нь нийгэмд хүмүүс хэрхэн биеэ авч явах хэрэгтэй байдаг талаархи итгэл үнэмшил ба нийтээр хүлээн зөвшөөрсөн зан үйлийн тогтсон загвар юм. Мөн зохистой болон зохисгүй хэм хэмжээ, үнэт зүйлс, итгэл үнэмшил, хандлага болон зан үйлийн талаархи хүмүүсийн тогтоосон (хэрэглэдэг) дүрэм журам юм. Эдгээр дүрэм журмууд нь ил болон далд байж болно. Социологичид тодорхойлохдоо хэм хэмжээ гэдэг бол нийгмийн зан үйлийг жолоодож байдаг албан бус ойлголт хэмээн үзсэн.

Үнэт зүйл нь зан үйлийг бүрэлдүүлэгч, тогтсон хэм хэмжээ нь зан үйлээр хэр их илэрдэг, нийгмийн бүлэг тухайн илэрч буй зан үйлийг хэрхэн хүлээж авдаг вэ гэсэн хоёр хэмжүүрээр тодорхойлогдоно.

Үнэт зүйлсийн төрлүүдийг ёс зүй, ёс суртахуун, үзэл суртал, оршихуй, оюун санааны, нийгмийн, гоо сайхны үнэт зүйлс гэж авч үздэг. Эдгээр үнэт зүйлс нь хүний зан төлөв, үйлдлийн сонголтод нөлөөлж, түүний баримжаалал болж байдаг.

Танин мэдэхүйн хөгжлийн даалгавар

Бид 3-5, 6-10, 11-14, 15-17 настай хүүхдийн танин мэдэхүйн чадварыг судлахдаа хүүхдийн сэтгэл зүйн онцлогийг харгалзан, хүртэхүй, анхаарлын төвлөрөл, богино хугацааны ой, утгын ой, бодит сэтгэхүй, хийсвэр сэтгэхүй, хэл ярианы чадваруудыг судлагдахуун болголоо.

Танин мэдэхүйн хөгжлийн цөмийг хүртэхүй, анхаарал, ой, тогтоолт, сэтгэхүй, хэл ярианы чадвар хэмээн үзэж тухайн чадваруудыг авч үзлээ.

Танин мэдэхүйн чадварыг судлах даалгаврыг сонгож боловсруулахдаа нэгдүгээрт, хэл ярианы ба хэл ярианы бус даалгавраар судалдаг хандлага, хоёрдугаарт насны онцлог, гуравдугаарт боловсролын түвшний агуулгын онцлогийг харгалзан үзэж сонголтыг хийсэн болно.

Боловсролын түвшинд хамрагдах насаар нь сургуулийн өмнөх нас (3-5нас), бага боловсролын нас (6-10 нас), суурь боловсролын нас (11-14 нас), бүрэн дунд боловсролын нас (15-17 нас) гэж тооцон түүврийг сонгож авсан.

Даалгаврын аргачлал боловсруулалтын гол онцлог нь:

Бага боловсролын 6-7 настай хүүхдийн танин мэдэхүйн чадвар нь сургуулийн өмнөх насны хүүхдээс ач холбогдолтой ялгаа багатай, тестийн даалгаврын заавар, гүйцэтгэлийг ойлгох нь хангалтгүй талтай тул зарим аргачлал нь сургуулийн өмнөх насны хүүхэдтэй төстэй буюу 8-10 насны хүүхдийнхээс ялгаатай байхаар боловсруулагдсан.

Хүүхдийн танин мэдэхүйн нас зүйн онцлогийг тодорхойлохоос гадна нас нэмэгдэхэд хэрхэн өөрчлөгдөж байгаа харьцуулалтыг хийх, хөгжлийн мэдрэмтгий үеийг илрүүлэх үүднээс насны бүлгүүдэд даалгаврууд нь арга зүйн хувьд төстэй, мөн зарим насны онцлогтой уялдан аргачлалын агуулга нь бага зэрэг ялгаатай байхаар боловсруулсан.

8 наснаас эхлээд хүүхэд юмсын талаар хийсвэр ойлголт төсөөлөлтэй болж, сурах арга барил эзэмшиж, танин мэдэхүйн зориудын үйл төлөвшсөн байдаг тул нэлээд даалгаврууд нь 8-17 нас хүртэл ижил байна.

Танин мэдэхүйн чадваруудыг насны бүх бүлэгт хүртэхүй, анхаарал, ой тогтоолт, сэтгэхүй, хэл ярианы чадвараар авч үзсэн.

Даалгаврын хүнд, хөнгөний түвшин нь насны онцлог, боловсролын түвшинг харгалзан үзсэнээс гадна танин мэдэхүйн цогц үйл ажиллагаа, харилцан хамаарлыг илрүүлэхэд чиглэсэн.

Танин мэдэхүйн хөгжил нь бодитоос хийсвэр рүү, ерөнхийгөөс нэгж рүү, зориудын бусаас зориудын үйл рүү чиглэдэг зүй тогтлыг харгалзан үзэж даалгаврын хүнд хөнгөн болон төрлийг сонгож боловсруулсан.

Хүртэхүйн чадварыг тодорхойлох даалгавар

Ажигч чанарыг судлах даалгавар

Юмсыг анхааралтай хүртэж, тэдгээрийн бүтэц бүрэлдэхүүнийг таньж мэдэх чадварыг ажигч чанар гэнэ. Бид юмсыг богино хугацаанд анхааралтай ажиглан тэдгээрийн өвөрмөц онцлог, бүтэц бүрэлдэхүүн, ялгаатай байдлыг нь таних чадварыг ажигч чанар хэмээн үзэж судалсан. Үүнийг судалдаг үндсэн 2 арга байдаг ба нэгдүгээрх нь зургийн дутуу хэсгийг олох, 2 юмсын ялгаатай байдлыг олох аргаар судалдаг байна. (Андронникова Е.А, Зайка Е.В, 2001).

3-5, 6-7 насанд энгийн зургийн дутуу зурагдсан дутуу зурагдсан хэсгийг богино хугацаанд олж нэрлэх (шууд

хүртэх) даалгавар, 8 ба түүнээс дээш насанд 2 зургийн ялгаатай зурагдсан юмсыг богино хугацаанд олох даалгаврыг сонгов. Энэхүү ялгаатай зүйлсийг зургаас олж нэрлэх даалгавар хүүхдийн анхаарал, ой тогтоолттой холбоотой шууд хүртэх чадварыг шаардана.

3-5 насанд ажигч чанарын даалгаврын бүтэц нь хөнгөнөөс хүнд рүү чиглэсэн зүй тогтлыг агуулсан. Жишээлбэл, хамгийн эхний зурагт ширээний 1 хөл нь дутуу байгааг, 2 дахь зураг нь хайчны нэг ирийг нэрлэх бол сүүлийн даалгавар нь хүүхдээс илүү анхаарал ажигч чанарыг шаардсан буюу хаалганы бариул дутуу зурагдсаныг нэрлэх юм. Харин 6-7 насанд аргачлал нь адилхан ч олж гүйцэтгэх даалгаврын тоо нь нэмэгдсэн байгаа. 3-5 насанд 4 даалгавар байгаа бол 6-7 нас нь 7 даалгавартай.

Хүртэхүйн бүхэл бүтэн чанар ба орон зайн хүртэхүйг судлах даалгавар

8-17 насанд хүртэхүйг судлах нэмэлт даалгавар болгож зургийн дутуу зүйлийг олж нэрлэх даалгаврыг оруулсан. 2 зургийн хоорондын ялгаатай зүйлийг олох даалгавартай харьцуулахад зургийн дутуу зүйлийг олж нэрлэх нь анхаарал, харьцуулах чадвар, ой

тогтоолтыг бага шаардах ба юмсыг бүхэлд нь хүртсэний дараагаар задалж хүртэх чадварыг шаарддаг онцлогтой. Харин 2 зургийн ялгаатай зүйлсийг олж нэрлэх нь жижиг хэсгүүдийг тус бүрд нь хүртэх чадварыг шаарддаг тул анхаарал, ой тогтоолт зэрэг танин мэдэхүйн бусад процессын оролцоог илүү шаардана. Харин бүхэлд нь хүртэх чадварыг шаарддаггүй.

Ийнхүү танин мэдэхүйн хувьд бүхэллэг эсвэл аналитик (задлан шинжлэх) хэв шинж давамгайлж байгаа эсэхийг илрүүлэх зорилгоор *Векслерийн оюун ухааны шкалын* даалгавар болох “зургийн дутуу зүйлийг олж нэрлэх” даалгавраар хүртэхүйн чадварыг судалсан. Даалгаврын онцлог нь хөнгөнөөс хүнд рүү чиглэсэн зүй тогтолтой, хүндрэх тусам анхаарал, зүй тогтолд нь сэтгэх чадварыг илүү шаарддаг. Иймд сэтгэхүйн хийсвэрлэл, анхаарлын төвлөрлийн онцлогийг давхар илрүүлэх боломжтой юм.

Анхаарлыг судлах даалгавар

Анхаарлын чадварыг судлахдаа анхаарлын тогтворжилт, шилжилтийг судлагдахуун болгов. Анхаарлыг судлах үндсэн шалгуурыг сэтгэхүйн хурд, бүтээлч чанар буюу оновчтой гүйцэтгэлийг гэж үзсэн.

Даалгаврын сонголтыг хийхдээ хүүхдийн нас зүйн онцлог, чадварыг харгалзан үзсэн. Ийнхүү 3-5, 6-7 насанд энгийн дүрсүүдэд, өгөгдсөн хялбар тэмдэглэгээг зурж тэмдэглэх даалгаврыг гүйцэтгэнэ (*Пьер - Рузений арга, Векслерийн аргатай төстэй*), 3-5 насанд тэмдэглэх дүрсийн тоо цөөн. 8-10 насанд өгөгдсөн хугацаанд 1 оронтой 2 тоонуудыг хооронд нь нэмэх, хасах үйлдлийг ээлжилж гүйцэтгэх (Крепелиний арга), 11-14 насанд өгөгдсөн олон тооны үсгүүдээс олох ёстой үсгүүдийг олж зохих тэмдэглэгээгээр тэмдэглэх (Бурдоны арга), 15-17 насанд өгөгдсөн хугацаанд 1 оронтой тоонуудыг хооронд нь нэмж хасах үйлдлийг аргачлалын дагуу гүйцэтгэх даалгаврыг оруулсан. (Крепелиний арга). Эдгээр даалгаврууд нь хүүхдийн насны онцлог чадвартай нь уялдан даалгаврын хүндийн түвшин нь үйлдлийн энгийн хялбар байдал, анхаарлын төвлөрөл, хийсвэр сэтгэхүйн оролцоогоороо ялгаатай юм. Тухайн аргуудаар, анхаарлын төвлөрөл, шилжилтийн чадварыг нь хамтад нь тодорхойлсон.

Мөн 8-аас дээш насанд өгөгдсөн тоонуудад харгалзах тэмдэглэгээг хийх даалгавар нэмэлтээр орсон (*Векслерийн “шифрлэх” тест*). 8-10 насанд тоон

үйлдэл хийх, 11-14 насанд үсэг олж тэмдэглэх, 15-17 насанд тоон үйлдэл хийх зэрэг даалгаврууд нь харьцангуй анхаарлын тогтворжилт, хийсвэр сэтгэхүйг илүү шаардана. Харин энгийн нэг оронтой тоонд харгалзах дүрс тэмдэглэгээг хийх нь харааны хүртэхүй, хөдөлгөөний чадвар илүү оролцдог онцлогтой. Тухайн даалгавраар гүйцэтгэлийн хурдыг үнэлэх боломжтой. Мөн танин мэдэхүйн хийсвэрлэлийн түвшинг харьцуулан тодруулах үүднээс даалгаврыг сонгосон болно.

Ой тогтоолтыг судлах даалгавар

Богино хугацааны харааны ой тогтоолтыг судлах даалгавар

Богино хугацааны ой тогтоолтыг 2 аргачлалаар судалсан. Нэгдүгээрт нь, 8 ба түүнээс дээш насанд 2 оронтой 12 цифрийг хараад дарааллаар нь тогтоох (*Э.Р.Ахмеджановын арга (Дж.Миллерийн арга ч гэж нэрлэх нь бий)*), хоёрдугаарт, хялбар дүрс, зургийг хараад дэс дарааллаар нь тогтоох (12 дүрс зураг) гэсэн хоёр даалгаврыг сонгосон.

3-5, 6-7 насанд энгийн зураг тогтоох (3-5 насанд 9 зураг, 6-7 насанд 12 зураг) аргаар богино хугацааны ой тогтоолтыг судалсан.

8-аас танин мэдэхүйн хөгжлийн түвшин, ой тогтоолтын онцлогийг тодорхойлох үүднээс цифр болон дүрс, зургийг тогтоох 2 аргачлалаар судалгаа авсан. Цифр тогтоох нь сэтгэхүйн харьцуулах, хийсвэрлэх болон анхаарлын төвлөрлийн оролцоог илүү шаарддаг бол энгийн дүрс, зураг тогтоох нь шууд харааны хүртэхүй, төсөөллийн оролцоотой явагддаг тул илүү хялбар байдаг байна.

Богино хугацааны сонорын ой тогтоолтыг судлах даалгавар

Мэдээллийг сонсоод шууд сэргээн санах богино хугацааны ой тогтоолтыг судлахдаа бид 10 үг сонсоод сэргээн санах аргаар (*А.Р.Лурнигийн арга*) судаллаа. 3-5 ба 6-7 насанд өгөгдсөн үгс нь адилхан, харин 8-10 ба 11-14 насанд тогтоох үгс нь мөн адилхан байхаар боловсруулагдав. 3-7 насанд тогтоох үгс нь энгийн бодит үгс байх ба 11-14 насанд үгсийн нөөцийг харгалзан үзэж юмсыг нэрлэсэн, хийсвэр үгс оролцсон үгсийг сонгож авсан. Харин 15-17 насанд юмс

үзэгдлийн талаарх мэдлэгтэй нь холбоотой үгс, хийсвэр үгсийг тогтоож сэргээн санахад чиглэсэн.

Ийнхүү даалгаврын сонголт бүхий үгс нь бодитоос хийсвэр рүү чиглэсэн байгаа нь насны онцлогийг тусгахаас гадна танин мэдэхүйн хийсвэрлэл, зориудын шинжийг илрүүлэх зорилготой. Нас нэмэгдэх тусам үгс илүү хийсвэрлэлтэй болж байгаа нь ой тогтоолтын зориудын шинжийг илүү шаардана. Харин үгс нь илүү танил энгийн байх нь зориудын хүчин чармайлтыг тодорхой хэмжээгээр шаардах хэдий ч төсөөлөл дээр тулгуурладаг онцлогтой.

Утгын ой тогтоолтыг судлах даалгавар

Мэдээллийг утга санаа, учир шалтгаан, холбоо хамааралд нь тогтоох чадвар болсон утгын ой тогтоолтыг богино хэмжээний өгүүллэг, үлгэр сонсоод утгаар нь үйл явдлыг нь сэргээн санах аргаар судалсан. (*Утгын ой тогтоолтыг судлахад өргөн хэрэглэгддэг аргачлал бөгөөд анх С.Я. Рубинштейн үндсийг нь тавьсан гэж үздэг, 1962*). Энэ чадварыг 6-7, 8-10, 11-14, 15-17 насанд судалсан.

6-7 насанд энгийн хураангуй өгүүлбэртэй, хялбар үйл явдалтай өгүүллэгийг уншиж өгч утгаар нь үйл явдлыг

нь яриулах даалгавраар судалсан. 8-10 насанд энгийн үйл явдалтай үлгэр, 11-16 насанд олон үйл явдлыг агуулсан хийсвэр утга оролцсон үлгэр, 17 насанд илүү нарийн үйл явдал, хийсвэр үг, мэдлэг туршлагатай холбогдохуйц богино хэмжээний өгүүллэгийг сэргээн санах даалгаврыг хүүхэд гүйцэтгэсэн.

Ийнхүү насны онцлог, хамрагдаж буй боловсролын түвшинтэй уялдуулан даалгаврын агуулга гүнзгийрсэн. Өгүүллэг, үлгэр энгийн байх тусам анхаарлын тогтворжилтыг бага шаардаж, үйл явдлыг төсөөлөн тогтоох боломжтой. Харин өгүүллэг, үлгэрийн үйл явдал нарийсах тусам анхаарлын тогтворжилт, хийсвэр сэтгэхүй, хэл ярианы хөгжлийн оролцоог илүү шаардана. Энэ нь мөн танин мэдэхүйн хөгжлийн нэгдмэл байдлыг илэрхийлэх боломжтой юм.

Сэтгэхүйг судлах даалгавар

Сэтгэхүй нь юмсын зүй, тогтол, холбоо хамаарлын шинж, учир шалтгааныг таньж мэдэх сэтгэцийн шууд бус тусгал юм.

Хүний сэтгэхүй нь бодитоос хийсвэр шинж рүү чиглэн хөгждөг тул сэтгэхүйг ерөнхийд нь бодит ба хийсвэр

сэтгэхүй гэж 2 хуваадаг. Бодит сэтгэхүйн хөгжилд тулгуурлан хийсвэр сэтгэхүй хөгжинө.

Сургуулийн өмнөх насанд танин мэдэхүй нь бодит шинжтэй байх ба хүүхэд юмс үзэгдлийг бодитоор хүртсэний үндсэн дээр таньж мэддэг. Харин сургуульд орсноор хийсвэр сэтгэхүйн хөгжил эрчимтэй хөгжиж ялангуяа 7, 8 наснаас хүүхдэд хийсвэр ойлголтууд бий болж, сэтгэхүйн ангилах, хийсвэрлэх, харьцуулах гэх мэт чадвар илт нэмэгддэг байна (*Л.С.Выготский*). Бид бодит ба хийсвэр сэтгэхүйг гол судлагдахуун болголоо.

Хийсвэр сэтгэхүйг судлах даалгавар

Хийсвэр сэтгэхүйн даалгавар нь сэтгэхүйн харьцуулан нэгтгэн дүгнэх чадварыг илрүүлэхэд чиглэнэ.

Танин мэдэхүйн хөгжлийг судлахад өргөн хэрэглэдэг сонгодог тестүүд тухайлбал, Векслерийн тестийн 3-7 насны хувилбар (WPPSI) –т орсон даалгавар болох зургуудыг дарааллаар нь байрлуулах, 7-16 насны хувилбарт асуултад хариулах, 16-аас дээш насанд арифметик хийсвэр сэтгэхүйн хөгжлийг судалдаг байна. Стэнфорд-Бинегийн тестэд сэтгэхүйн хөгжил,

ойлголтын төлөвшлийг асуултад хариулах даалгавраар судалдаг байна.

3-5 насанд энгийн зурган дүрслэлийг хараад учир шалтгаан, зүй тогтлыг нь таних чадварыг илрүүлэх даалгавраар судалсан. (*Р.С.Немов*). Энэ нь тухайн насны хүүхдийн энгийн юмс үзэгдлийн талаарх мэдлэг, төсөөлөлтэй нь холбоотой ба шууд хүртэхүйн чадвар дээр тулгуурласан. Хүүхдийн ажигч чанар, бүхэлд нь харж ойлгох дээр үндэслэн юмс үзэгдлийн зүй тогтол, үр дагаврыг нь таних чадварыг илрүүлэхэд чиглэнэ.

6-10 насанд асуултад хариулах аргаар судалсан. 11-17 насанд арифметик үйлдэл хийх сэтгэхүйн чадвараар судалсан. (*Векслерийн тест*) Тухайн даалгавар нь 11-14, 15-17 насанд хүнд хөнгөний түвшнээрээ ялгаатай.

Бодит сэтгэхүйн даалгавар

3-5, 6-7 насанд хүүхдийн бодит дүрслэлийн сэтгэхүйг судалсан. Сургуулийн өмнөх насанд хүүхэд энгийн дүрс зургийг хараад хэлбэр, хэмжээ, холбоос зэргийг нь хүртэн ойлгож, дуурайж гүйцэтгэх чадвартай байх ба энэ нь сургуулийн бэлэн байдлыг тодорхойлох нэг үзүүлэлт юм. Хүүхэд сургуульд орсноор хийсвэр сэтгэхүй эрчимтэй хөгждөг боловч тэдний танин

мэдэхүйд бодит сэтгэхүй давамгайлсаар байдаг тул сургалт хөгжлийн бүхий л үйл ажиллагаанд үүнийг тооцон үзэх зайлшгүй шаардлагатай байдаг. Энэ насанд хүүхдийн танин мэдэх үйл ажиллагаа нь юмсыг хараад түүний холбоо хамаарлыг таньж мэдэх чадвар танин мэдэхүйд илүү давамгайлдаг. Тухайн чадвар нь хүүхдийн харааны хүртэхүй, хөдөлгөөний эв дүй, чадвар дадалтай ихээхэн холбоотой.

Бодит дүрслэлийн сэтгэхүй нь янз бүрийн холбоос бүхий энгийн дүрсийг хараад холбоосыг ойлгож дуурайж зурах, мөн өгөгдсөн хэмжээний дагуу дүрсийг дуурайж зурах даалгавраар бодит сэтгэхүйн хөгжлийн онцлогийг судалсан. 3-5 насанд дүрсийн тоо цөөн.

Сэтгэхүйн харьцуулах чадварыг судлах даалгавар

а. Хэл ярианы бус - сэтгэхүйн харьцуулах чадвар

Сургуулийн өмнөх насанд юмсын хэлбэр хэмжээг хараад адилтгах, ялгаатай зүйлийг нь олж харах чадвар хөгждөг нь сэтгэхүйн харьцуулах чадвар хөгжих урьдал болно. Иймд 3-5 насанд 4 бүлэг дүрсээс ялгаатай дүрсийг олох цуурал даалгавраар сэтгэхүйн харьцуулах чадварыг судалсан. Даалгавар хөнгөнөөс хүнд рүү чиглэсэн 4 багц хэсэгтэй.

б. Хэл ярианы - сэтгэхүйн харьцуулах чадвар

Сэтгэхүйн харьцуулах чадвар нь хийсвэр сэтгэхүйн хөгжлийн чухал үйлдэл бөгөөд хүний сэтгэхүйн задлан шинжлэх, нэгтгэх, ангилах үйлдэлтэй холбоотой юм. Ялангуяа задлан шинжлэх сэтгэхүйн чадвартай холбоотой юм.

Бага боловсролын 8 наснаас эхлэн хүүхдэд сурах чадвар, хийсвэр ойлголтын төлөвшил, танин мэдэхүйд нь хийсвэр сэтгэхүйн оролцоо нэмэгддэг тул хэл ярианы - сэтгэхүйн харьцуулах чадварыг 8-14 насанд юмсын хоорондын илэрхий харьцаа, зүй тогтлыг нь таньж мэдэх даалгавраар, 15-17 насанд хийсвэр сэтгэхүй танин мэдэхүйд нь давамгайлж юмс үзэгдлийн дотоод учир шалтгааныг танин мэдэх нас зүйн онцлогийг харгалзан үзэж ойлголт хоорондын багтаамж, харьцаа, утгын холбоо хамааралд нь харьцуулах даалгавраар судалсан.

в. Хэл яриа - сэтгэхүйн харьцуулах чадвар – ижил төсийг олох даалгавар

8-аас дээш насанд хэл яриа-сэтгэхүйн харьцуулах чадварыг судлахдаа юмсын ижил төсөөтэй талыг нь таних даалгавраар судалсан. Өмнө нь дурдсан

даалгавар нь юмсын хоорондын харьцаа холбоог илрүүлэх бол энэхүү даалгавар нь ижил төстэй талыг нь танихад чиглэнэ. Тухайн даалгавар нь юмсын гол шинжийг нь гол бус шинжээс нь ялгах, нэгтгэн дүгнэх (синтез) сэтгэхүйн чадвартай илүү холбоотой. Даалгавар нь энгийнээс нарийн руу чиглэсэн бүтэцтэй. Өөрөөр хэлбэл, даалгаврууд нь аажмаар хийсвэр сэтгэхүйн чадвар, задлан шинжлэх чадварыг илүү их шаарддаг. Даалгавар нь 8-14, 15-17 насны 2 хувилбартай. (*Векслерийн тест*)

Сэтгэхүйн нэгтгэх (синтез) чадварыг судлах даалгавар
Сэтгэхүйн нэгтгэх чадвар нь чадвар нь задлан шинжлэх, ижил төсөөтэй шинжийг нь таних, хэл ярианы чадвар, үгийн нөөц, мэдлэг зэргийг шаарддаг нарийн нэгдмэл хийсвэр сэтгэхүйн үйлдэл юм.

Хэдийгээр тухайн чадвар нь сургуулийн өмнөх насны хүүхдэд хожуу төлөвшдөг гэж үздэг боловч хэрхэн хөгждөг онцлогийг нь илрүүлэх үүднээс багц энгийн дүрс зургийг харуулан тэдгээрийг бүхэлд нь нэр өгөх аргаар сэтгэхүйн тухайн чадварыг судлах зорилтыг тавьсан. 4 багц зургийг хэрэглэсэн ба энэ нь хөнгөнөөс хүндэрсэн буюу хүүхдийн сэтгэхүй, мэдлэгийн оролцоог илүү шаардана.

Хэл ярианы чадварыг судлах даалгавар

Хэл ярианы эзэмшилт нь танин мэдэхүй, харилцааны нэгдмэл үйл явцын үр дүн бөгөөд юмс үзэгдэл ба түүнийг тэмдэглэж байгаа үг хоёрын хооронд холбоо үүсэх замаар хөгждөг ажээ (*Шахнорович А.М*). Хэл яриа ба сэтгэхүйн холбоо нь хүний үг яриа дахь утгаар илэрдэг зүй тогтолтой тул хэл яриа сэтгэхүй 2 салшгүй холбоотой юм. Хэл ярианы хөгжлийг судлахдаа үгийн утгыг хэр эзэмшсэн буюу юмсын талаарх ойлголтын төлөвлөөр тодорхойлдог. Хэл ярианы хөгжил нь үгийн хэрэглээний онцлог, хувь хүний зан төлөвийн онцлог, сэтгэхүйн ерөнхийлөх нэгтгэн дүгнээх чадвартай холбоотой юм. (Леонтьев, А.Н, 1989)

Хэл ярианы хөгжлийн илрэл болох ойлголтын төлөвшлийг судлахдаа хэвээ ба босоо гэсэн 2 чиглэлээр судалдаг сэтгэц-хэл шинжлэлийн хандлага байдаг. Хэвтээ чиглэлд үгийн утгын хийсвэрлэлийн түвшин, сэтгэхүйн нэгтгэн дүгнэх чадвар зэрэг сэтгэцийн талыг нь судалдаг бол босоо чиглэлд нь үгийн нөөцийг авч үзнэ. Практикт хэрэглэхдээ судалгааны зорилгоос хамааран нэгийг нь эсвэл хоёуланг нь сонгож хэрэглэдэг. (*Шахнорович. А.М, 1973*)

Хэл яриа нь сэтгэхүйтэй хамтдаа хөгждөг. Иймд хүний танин мэдэхүйн хөгжлийг судлахдаа хэл яриа, сэтгэхүйг хамтад нь авч үздэг.

Хүүхдийн хэл ярианы хөгжлийг оношлох үндсэн 2 чиглэл байна. Нэгдүгээрт нь, хэл шинжлэл талаас ойлголтын төлөвшил, идэвхтэй хэрэглэж буй үгийн тоо, өгүүлбэр зүйн хэрэглээг, сэтгэл зүйн талаас нь үгийн утгын хийсвэрлэлийн түвшин, сэтгэхүйн нэгтгэн дүгнэх чадварыг хэл ярианы хөгжлийн үзүүлэлт болгон судалдаг. Гэтэл инйхүү салгаж үзэх нь практик дээр боломж хязгаарлагдмал байдаг. Учир нь хэл яриа нь хэл шинжлэлийн ч сэтгэл зүйн шинжийг ч адилхан агуулдаг тул нэгдэлд нь судлах нь зохимжтой юм. (Немов. Р.С, 2001)

Векслерийн тестийн даалгаварт ойлголтын төлөвшлийг асуултад хариулах асуултад хариулах, үгийн нөөцийг үг тайлбарлах даалгавараар судалдаг.

Иймд дээрх онцлогийг харгалзан хэл ярианы хөгжлийг оношлох даалгаврын сонголт, боловсруулалтыг хийхдээ хэл шинжлэл талаас нь ойлголтын төлөвшил буюу үгийн утгын эзэмшилт, идэвхтэй хэрэглэж буй үгийн тоо, өгүүлбэр зүйн хэрэглээний онцлогийг, сэтгэл зүйн талаас үгийн утгын хийсвэрлэлийн түвшин,

сэтгэхүйн нэгтгэн дүгнэх чадвар зэргийг гол үзүүлэлт болгосон.

6-17 насанд ойлголтын төлөвшлийг судлахдаа үгийг утгын гол шинжид нь тулгуурлан тайлбарлах, утгын ижил төстэй шинжээр нь үгсийг бүлэглэх даалгавраар судалсан.

Мөн зураг хараад ярих даалгаврыг 3-17 хүртэлх насанд оруулсан. Энэ нь санаагаа өгүүлбэрээр илэрхийлж байгаа болон нэгтгэн дүгнэх онцлогийг илрүүлэхэд чиглэнэ. 3-5 насанд зураг нь ялгаатай байх ба хүүхэд санаагаа хэрхэн илэрхийлж байгаа үг, өгүүлбэрийн хэрэглээний онцлогийг илрүүлэхэд чиглэнэ.

Нийгэмшлийн даалгавар

Нийгэмшлийн даалгаврыг судлуулагчийн өөртөө хандах хандлага, сэтгэлийн хөдөлгөөн, харилцаа, дасан зохицолт, ээнэгшилт, үнэт зүйл, нийгмийн хэм хэмжээний төлөвшлийг илэрхийлэх бодомж хэлбэрээр өгсөн.

Монгол хүүхдийн нийгэмшлийн хөгжлийн чадварыг 7 шалгуураар судлан гаргаж ирсэн. Үүнд:

Нийгмийн харилцааны чадвар

Нийгмийн дасан зохицох чадвар

Үнэт зүйл ба хэм хэмжээ

Бие хүний зан төлөв

Өөрийн ухамсар

Сэтгэлийн хөдөлгөөний чадвар

Ээнэгшилт

Сургуулийн өмнөх насны хүүхдийн нийгэмшлийн чадварын даалгавар

Сургуулийн өмнөх нас буюу 3 наснаас эхлэн хүүхэд бие даасан тусгаар хүн гэдгээ илүү ихээр мэдэрч, энэ нь гадаад зан үйлээр нь тодорхой ажиглагдаж байдаг. Мөн хүүхэд бусдад санаа бодлоо илэрхийлэх чадвартай болсон байна. Энэ онцлогийг гол болгож бид 3-5 насны хүүхдийн нийгэмшлийн чадварыг:

Өөрийн тухай ойлголт

Сэтгэлийн хөдөлгөөний чадвар (*өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг мэдэх, бусдын сэтгэлийн хөдөлгөөнийг таних*)

Харилцааны чадвар (*үе тэнгийнхэнтэйгээ харилцах чадвар, бусдаас дэмжлэг авах чадвар*)

Дүрмийг дагах чадвар гэсэн бүрэлдэхүүнээр судалсан. Ингэхдээ асуулт асуух, зураг харуулах аргаар судалсан.

Эдгээр аргачлал нь хүүхдийн харилцааны үед зан төлөв, сэтгэлийн хөдөлгөөнөө зохицуулах, биеэ авч явах чадварын тухай мэдлэг, төсөөлөл, чадварыг илрүүлэхээс гадна хүүхдийн хүртэхүй, сэтгэхүй, хэл ярианы хөгжлийн онцлогийг давхар илрүүлэх боломжтой юм.

Судалгааны асуулга

Хүүхэд, залуучуудын бие бялдар, танин мэдэхүйн хөгжил, нийгэмшилд нөлөөлж буй хүчин зүйлийг илрүүлэн судлах зорилгоор асуулга боловсруулан анкетын аргаар судалгаа авсан. Асуулгыг 6-21 насны хүүхэд, залуучууд бие даан хариулах байдлаар боловсруулсан бөгөөд хүүхэд, залуучууд хариулж мэдэхгүй тохиолдолд болон сургуулийн өмнөх, бага ангийн хүүхдүүдээс гэр бүл, эцэг эхтэй холбоотой асуулгыг ангийн багш, эцэг эхчүүдээс авсан.

Судалгааны асуултыг:

Хүн ам зүйн зүйн хүчин зүйл

Сургуультай холбоотой хүчин зүйл

Багштай холбоотой хүчин зүйл

Гэр бүл, эцэг эхтэй холбоотой хүчин зүйл

Хичээлээс гадуурх үйл ажиллагаатай холбоотой хүчин зүйлтэй холбоотойгоор боловсруулсан.

Судалгааны мэдээлэл цуглуулалт. Судалгааны мэдээллийг хэвлэмэл болон дижитал хэлбэрээр цуглуулсан ба Улаанбаатар хотын нийт 7 дүүрэг, 5 аймгийн 16 сургууль, 16 цэцэрлэгийг хамарсан судалгааг зохион байгуулсан. (I шатны судалгаанд цэцэрлэгийг үндсэн үндсэн судалгаанд хамруулаагүй тул энэхүү тайланд 3-5 насны хүүхдийн чадварт гарах өөрчлөлтийг тусгаагүй болно.)

Түүвэр судалгааг хоёр шатат, энгийн санамсаргүй түүврийн аргаар хийв. Түүврийн дизайн өмнөх судалгаатай ижил зарчмаар тодорхойлогдсон. 1-р шатны судалгааны тайлан гол үзүүлэлтүүдийн хувьд алдааны хязгаар, дизайны нөлөө нь судалгаанд хамрагдсан сургуулиудын хувьд тооцоолж байсан хэмжээнд гарсан тул түүврийн хэмжээ, дизайныг өөрчлөх шаардлагагүй гэж үзсэн.

Судалгаанд 3-5 насны 576 хүүхэд, 6-17 насны 2304 хүүхэд оролцсон.

Судалгааны үр дүнг боловсруулах арга

Судалгааны үр дүнгийн боловсруулалтыг хийхдээ даалгаврыг зөв гүйцэтгэсэн онооны нийлбэр дээр үндэслэн Лайкертийн 5 шкалыг хэрэглэсэн. Үүнд: 1- хөгжлийн маш сул түвшин, 2- сул түвшин, 3- дундаж түвшин, 4- өндөр түвшин, 5- маш өндөр түвшин гэж авч үзсэн.

Математик статистик боловсруулалтын хувьд дескриптив статистик арга, дундаж тооцох, дундажийг харьцуулах, найдвартай байдлыг тооцох арга, хүчин зүйлийн анализ, корреляци, регрессийн аргыг хэрэглэсэн.

Хүчин зүйлийн анализын аргаар даалгаврын тохирц байдлыг насны үе шатаар, хөгжлийн бүрдэл/айгаар даалгавар тус бүрээр илрүүлж, мэдээллийн үр дүнгийн боловсруулалтыг хийв.

Тохирцыг илрүүлэхдээ:

Итгэх мужид хүлээн зөвшөөрөгдөх алдааны хязгаарыг 0.5 хувиар тооцож, ач холбогдлын түвшингийн хязгаарыг 0.4 байхаар сонгов.

Даалгаврын бүтцийг зорилго, агуулгын хувьд бүрдлийг үүсгэж чадаж байгаа эсэхийг шалгуур болголоо.

Судалгааны даалгаврын тохирцыг боловсролын түвшин тус бүрээр гаргасан.

Бие бялдар, танин мэдэхүй, нийгэмшлийн чадвар тус бүрээр нийт аргачлалын хүрээнд тохирц байдлыг тодорхойлов.

Судалгааны аргачлал тус бүрийн даалгаврын тохирцыг илрүүлсэн болно.

Хоёрдугаар бүлэг. 6-17 насны хүүхдийн цогц хөгжлийн өөрчлөлт, нөлөөлж буй хүчин зүйлсийн онцлог

Ерөнхий мэдээлэл

II шатны судалгаанд Улаанбаатар хотын 6 дүүрэг, тус бүрээс ерөнхий боловсролын 2, 2 сургууль, Дорнод, Хөвсгөл аймаг тус бүрийн 2 сум болон аймгийн төв мөн Налайх дүүргийн түүвэрт хамрагдсан ЕБС-ийн 6-17 насны нийт 2300 хүүхдүүдээс судалгааг авч мэдээллий I шатны судалгаанд 2014-2017 онд хамрагдсан мөн тооны хүүхэдтэй харьцуулав.

Хүүхдүүдийг хүйсийн хувьд тэнцвэртэй хамрагдахаар түүврийг хийсэн.

Судалгаанд хамрагдсан нийт хүүхдүүдийн насыг авч үзэхэд ойролцоо хувьтай хамрагдсан.

Судалгаанд хамрагдсан хүүхдүүдийн 49.2 хувь нь эрэгтэй, 50.2 хувь нь эмэгтэй байна.

Судалгаанд хамрагдсан хүүхдүүдийн дийлэнх нь гэртээ амьдарч байгаа бөгөөд Хөвсгөл, Дорнод аймгийн хүүхдүүдийн цөөн хувь нь эмээ өвөөгийн дөө болон сургуулийн дотуур байранд амьдардаг байна.

2.1. 6-17 насны хүүхдийн бие бялдрын хөгжлийн онцлог

Бие бялдрын өсөлт, хөгжлийг бид өсөлт, бэлтгэлжилт гэсэн 2 талаас нь тодорхойлсон.

Биеийн өсөлт нь интегратив үзүүлэлт бөгөөд “Хүн судлалын онцлог” - ийг тодорхойлох гол үзүүлэлт болдог. Түүнчлэн “өсөлт” гэдэг нэр томъёоны хүрээнд түүний явцыг авч үздэг. Их Британий эрдэмтэн Жеймс Таннер *“Өсөлт бол тухайн нийгэмд болж байгаа үйл явцуудын толь мөн”*- гэж онож хэлсэн. Антропометрийн үзүүлэлтүүд удамшил, угсаа зүй, байгаль, газар зүй болон нийгэм эдийн засгийн гэх мэт олон хүчин зүйлээс шалтгаалдаг. Мөн сэтгэл зүйн уур амьсгал хүний өсөлтөд нөлөөлж болдог байна.

Бид биеийн өсөлт хөгжлийг сургуулийн өмнөх болон сургуулийн насанд биеийн өндөр, жин, толгой, цээж, бүсэлхийн тойрог, хөлийн булчингийн тийрэлтэт хүч буюу уртад харайх чадварыг хэмжсэн. Сургуулийн насанд гарын атгах хүчийг хэмжив.

Биеийн өндрийг өндөр хэмжигч, биеийн жинг жин хэмжигч, биеийн тойргийг хулдаасан метр, уртад

харайлтыг шугман метр, гарын атгах хүчийг динамометр багажаар хэмжсэн.

Бие бялдрын бэлтгэлжилт гэдэг нь биеийн чанаруудыг зорилго-чиглэлтэйгээр хөгжүүлэх, бие бялдрын чадвар дадал эзэмших зохион байгуулалттай сурган хүмүүжүүлэх явц, бие бялдрын бэлтгэлийн үр дүн (Алтанцэцэг Л. 2011). Хүүхэд, залуусын бие бялдрын бэлтгэлжилтийн түвшинг тодорхойлох сорил (дасгалууд) - ыг дэлхийн янз бүрийн орнуудад хэрэгжүүлж байна.

Бид бие бялдрын бэлтгэлжилтийг хурд, авхаалж самбаа, тэсвэр, хүч, уян хатан чанар гэсэн хөгжлийн 5 чанараар хэмжсэн.

Хурд: Сургуулийн өмнөх болон сургуулийн бага насанд хурдыг хэмжихдээ 30 м-ийн, дунд болон ахлах ангийн хүүхдүүдийг 50 м-ийн зайд гүйлгэж хэмжилт хийсэн.

Авхаалж самбаа: Сургуулийн өмнөх насанд авхаалж самбааг бөмбөг сагсанд шидэж оруулах аргаар, сургуулийн насанд 10 м-ийн зайд 3 удаа хэрж гүйх аргаар хэмжив.

Тэсвэр: Тухайн чадварыг судлахдаа хүүхэд гүйх харайх чадвартай болсон эсэхийг харгалзан 4-5 настай хүүхдээс авсан болно. 4 настай хүүхдийг 100 м, 5 настай хүүхдийг 200 м-ийн зайд гүйлгэж тэсвэрийн чанарыг тодорхойлсон.

Бага ангийн 6-7 настай хүүхдийг 300м, 8-10 настай хүүхдийг 500м-ийн зайд гүйлгэж хэмжилт хийв.

Дунд ангийн 11-14 настай хүүхэд 500м, 15-17 насанд 1000м гүйлгэж тэсвэрийн чанарыг тодорхойллоо.

Хүч: Сургуулийн насанд гар дээр суниах аргаар хэмжив.

Уян хатан: Сургуулийн өмнөх болон сургуулийн насанд уян хатан чанарыг суугаа байдлаас бөхийх аргаар хэмжилтийг хийв.

Хэмжилтийг хийхдээ секундомер, шугам, шугман метр, тоолох зэргээр хэмжлээ.

Бие бялдрын хөгжлийн судалгааны үр дүн

Судалгааны 2-р үе шатанд бие бялдрын чадварууд сайжирсан дүр зураг харагдаж байна.

Бие бялдрын өсөлт хөгжил

6-10 нас. 6-10 насны эрэгтэй, эмэгтэй хүүхдүүдийн цээжний тойрог, бүсэлхийн тойрог, нэмэгдсэн үзүүлэлттэй; Мөн тухайн насны эрэгтэй хүүхдийн толгойн тойрог нэмэгдсэн байна.

Эрэгтэй эмэгтэй хүүхдүүдийн гарын атгах сарвууны хүч буурсан байна.

Хүснэгт 1. 6-10 насны эрэгтэй хүүхдийн бие бялдрын өсөлтийн өөрчлөлт, судалгааны үе шатаар

Үзүүлэлт	Судалгааны үе шат	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Толгойн тойрог	Судалгаа1	376	52.1596	1.79845	.09275
	Судалгаа2	477	53.1925	1.70849	.07823
Хөлийн хүч (Байрнаас уртад харайх)	Судалгаа1	383	114.7567	28.64066	1.46347
	Судалгаа2	477	124.0503	24.51668	1.12254
Цээжний тойрог	Судалгаа1	374	61.77	5.722	.296
	Судалгаа2	476	63.69	5.731	.263
Бүсэлхийн тойрог	Судалгаа1	371	56.5782	5.77371	.29976
	Судалгаа2	475	58.1893	5.33889	.24496
Гарын атгах хүч (баруун)	Судалгаа1	377	9.8867	3.99088	.20554
	Судалгаа2	477	7.2872	3.85345	.17644

Гарын атгах хүч (зүүн)	Судалгаа1	377	9.0660	3.50871	.18071
	Судалгаа2	477	6.8658	3.67935	.16847

11-14 нас. Судалгаанд хамрагдсан нийт хүүхдийн уртад харайх чадвар болон толгой, цээж, бүсэлхийн тойрог, биеийн жин нэмэгдсэн байна. Эрэгтэй хүүхдүүдийн биеийн өндөр 3 см-ээр өссөн байна. Эмэгтэй хүүхдүүдийн өндөр өөрчлөгдөөгүй. Биеийн жин эрэгтэй хүүхдүүдийнх 3 кг-аар, эмэгтэй хүүхдүүдийнх 2 кг-аар нэмэгджээ. ($p < .01$)

Хүснэгт 2. 11-14 насны эрэгтэй хүүхдийн бие бялдрын бэлтгэлжилтийн өөрчлөлт, судалгааны үе шатаар

	Судалгааны үе шат	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Хөлийн хүч (Байрнаас уртад харайх)	Судалгаа1	293	159.6474	22.93231	1.33972
	Судалгаа2	380	168.4071	26.79352	1.37448
Толгойн тойрог	Судалгаа1	295	54.0980	1.97593	.11504
	Судалгаа2	378	55.3008	1.62428	.08354
Биеийн жин	Судалгаа1	296	42.2393	9.42249	.54767

	Судалгаа2	380	45.4253	10.99568	.56407
Биеийн өндөр	Судалгаа1	294	150.4998	11.17891	.65197
	Судалгаа2	380	153.1739	10.80863	.55447
Цээжний тойрог	Судалгаа1	295	71.44	6.777	.395
	Судалгаа2	380	74.99	8.115	.416
Бүсэлхийн тойрог	Судалгаа1	296	63.2973	5.78377	.33617
	Судалгаа2	380	66.1137	7.31798	.37540

15-17 нас. Хүүхдийн уртад харайх чадвар сайжирсан үзүүлэлттэй;

Хөвсгөл аймгийн эрэгтэй хүүхдүүдийн биеийн өндөр 4 см-ээр, эмэгтэй хүүхдүүдийн биеийн жин 5 кг-аар нэмэгдсэн. ($p < .01$) Дорнод аймгийн хувьд өөрчлөлт ажиглагдсангүй.

Хүснэгт 3. 15-17 насны эрэгтэй хүүхдийн бие бялдрын өсөлт хөгжлийн өөрчлөлт, судалгааны үе шатаар

Аймаг, нийслэл	Судалгааны үе шат	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
----------------	-------------------	---	------	----------------	-----------------

Улаанбаатар	Хөлийн хүч (Байрнаас уртад харайх)	Судалгаа1	107	178.5701	55.32138	5.34812
		Судалгаа2	143	211.6713	24.76418	2.07088
	Толгойн тойрог	Судалгаа1	106	55.5849	2.21410	.21505
		Судалгаа2	141	56.5879	1.51018	.12718
	Цээжний тойрог	Судалгаа1	106	82.07	6.641	.645
		Судалгаа2	141	85.68	6.590	.555
Хөвсгөл	Хөлийн хүч (Байрнаас уртад харайх)	Судалгаа1	35	190.1714	25.60272	4.32765
		Судалгаа2	74	210.3649	21.59311	2.51015
	Толгойн тойрог	Судалгаа1	35	55.6286	1.76711	.29870
		Судалгаа2	74	57.1662	1.39875	.16260
	Биеийн өндөр	Судалгаа1	35	166.3429	7.90734	1.33658
		Судалгаа2	74	170.5176	6.31249	.73381
	Цээжний тойрог	Судалгаа1	35	79.51	7.656	1.294
		Судалгаа2	74	85.69	5.243	.609

Бие бялдрын бэлтгэлжилтийн онцлог

Бие бялдрын бэлтгэлжилтийг хурд, авхаалж самбаа, хүч, тэсвэр, уян хатан чанарын хүрээнд судаллаа.

6-10 нас. Эрэгтэй, эмэгтэй хүүхдүүдийн хувьд ойрын болон холын зайг туулах чадвар, авхаалж самбаа,

хүчний чанар сайжирчээ. Харин уян хатан чанар буурсан дүр зураг ажиглагдлаа.

Дорнод аймгийн хувьд эрэгтэй хүүхдүүдийн авхаалж самбаатай чанар, эмэгтэй хүүхдүүдийн хурд, хүч сайжраагүй, мөн эмэгтэй хүүхдүүдийн уян хатан чанар буураагүй байна.

6-10 насны эрэгтэй хүүхдүүдийн ойрын зайг хурдтайгаар туулах чадвар, авхаалж самбаа, холын зайг туулах тэсвэрт чанар, гар дээр сунилт буюу хүч сайжирсан эерэг үзүүлэлттэй байна. Харин уян хатан чанар буурсан байна.

Хүснэгт 4. Бие бялдрын бэлтгэлтийн өөрчлөлт, судалгааны үе шатаар -6-10 нас

Үзүүлэлт	Судалгааны үе шат	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Хурд (30 м гүйлт /6-10 нас/)	1	357	8.9289	2.25731	.11947
	2	448	7.3983	1.67989	.07937
Уян хатан (суугаа байдлаас бөхийлт)	1	381	6.5564	5.67057	.29051
	2	477	3.8323	5.43977	.24907

Авхаалж самбаа (10м х 3 удаа хэрж гүйх)	1	376	10.9828	1.70788	.08808
	2	477	9.8947	2.45840	.11256
Тэсвэр (300м гүйлт /6-7 нас/), (500м гүйлт /8-14/)	1	376	182.5316	66.24710	3.41643
	2	476	128.7463	44.49899	2.03961
Хүч: гар дээр суниалт (30 сек)	1	376	11.1516	7.46911	.38519
	2	477	17.4507	6.92458	.31705

11-14 нас Бие бялдрын бэлтгэлжилтийн хувьд, байршлын ялгаатай байдал ажиглагдаж байна.

Эрэгтэй хүүхдүүдийн хувьд:

Улаанбаатар хотын авхаалж самбаа, уян хатан чанар, хүч сайжирсан үзүүлэлттэй;

Хөвсгөл аймгийн богино зайг туулах хурд, холын зайг туулах тэсвэрт чанар сайжирсан үзүүлэлттэй;

Дорнод аймгийн хувьд өөрчлөлтгүй.

Хүснэгт 5. Бие бялдрын бэлтгэлжилтийн өөрчлөлт, судалгааны үе шатаар -11-14 нас - эрэгтэй

Аймаг, нийслэл		Судалгааны үе шат	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Улаанбаатар		Судалгаа1	141	5.3638	6.63669	.55891

	Уян хатан (суугаа байдлаас бөхийлт)	Судалгаа2	188	3.0851	8.11107	.59156	
	Авхаалж самбаа (10м х 3 удаа хэрж гүйх)	Судалгаа1	139	9.6301	1.58482	.13442	
		Судалгаа2	188	8.9062	1.85360	.13519	
	Хүч: гар дээр суниалт (30 сек)	Судалгаа1	141	14.9858	7.95342	.66980	
		Судалгаа2	188	19.8989	8.49192	.61934	
	Тэсвэр (500м гүйлт /8-14/)	Судалгаа1	140	155.9419	46.96773	3.96950	
		Судалгаа2	188	146.7185	49.82610	3.63394	
	Хөвсгөл	Хурд (50м гүйлт /11-17 нас/)	Судалгаа1	69	10.0454	1.47079	.17706
			Судалгаа2	97	8.6407	1.34643	.13671
		Уян хатан (суугаа байдлаас бөхийлт)	Судалгаа1	73	11.1781	8.48911	.99358
Судалгаа2			97	4.8041	7.22069	.73315	
Авхаалж самбаа (10м х 3 удаа хэрж гүйх)		Судалгаа1	69	9.8641	2.27552	.27394	
		Судалгаа2	97	8.3671	.78554	.07976	
Хүч: гар дээр суниалт (30 сек)		Судалгаа1	73	16.2466	9.21168	1.07815	
		Судалгаа2	96	23.7188	7.30782	.74585	
		Судалгаа1	68	214.3966	83.39850	10.11355	

	Тэсвэр (500м гүйлт /8-14/)	Судалгаа2	97	151.0418	41.07207	4.17024
--	-------------------------------	-----------	----	----------	----------	---------

Эмэгтэй хүүхдүүдийн хувьд:

Улаанбаатар хотод авхаалж самбаа, хүчний чанар сайжирсан үзүүлэлттэй;

Дорнод аймгийн хувьд богино зайг туулах хурд, холын зайг туулах тэсвэрт чанар сайжирсан үзүүлэлттэй;

Хөвсгөл аймгийн хувьд богино зайг туулах хурд, холын зайг туулах тэсвэрт чанар, авхаалж самбаат сайжирсан бол гар дээр суниах буюу хүчний чанар буурчээ.

Хүснэгт 6. Эмэгтэй хүүхдүүдийн бие бялдрын бэлтгэлжилтийн өөрчлөлт -11-14 нас

Аймаг, нийслэл		Судалгааны үе шат	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Улаанбаатар	Авхаалж самбаа (10м х 3 удаа хэрж гүйх)	Судалгаа1	129	10.4874	1.79020	.15762
		Судалгаа2	196	9.5022	.92393	.06600
	Хүч: гар дээр суниалт (30 сек)	Судалгаа1	139	8.5971	6.00087	.50899
		Судалгаа2	196	13.5102	6.40071	.45719
Дорнод		Судалгаа1	80	10.6814	1.14729	.12827

	Хурд (50м гүйлт /11-17 нас/)	Судалгаа2	97	10.0656	.97959	.09946
	Тэсвэр ((500м гүйлт /8-14/)	Судалгаа1	80	174.8890	62.94957	7.03798
		Судалгаа2	97	149.0979	40.60339	4.12265
Хөвсгөл	Хурд ((50м гүйлт /11-17 нас/)	Судалгаа1	79	10.5114	1.76292	.19834
		Судалгаа2	95	9.7716	1.33519	.13699
	Авхаалж самбаа (10м х 3 удаа хэрж гүйх)	Судалгаа1	77	10.6239	2.63356	.30012
		Судалгаа2	95	9.1272	1.16821	.11986
	Хүч: гар дээр суниалт (30 сек)	Судалгаа1	83	12.3735	9.48389	1.04099
		Судалгаа2	95	18.5053	5.60940	.57551
	Тэсвэр (500м гүйлт /8-14/)	Судалгаа1	83	209.5006	81.91116	8.99092
		Судалгаа2	95	162.4941	59.08415	6.06191

15-17 нас. 15-17 насны эрэгтэй хүүхдийн хувьд авхаалж самбаа, хүч сайжирсан үзүүлэлттэй байна. Хөвсгөл аймгийн хүүхдүүдийн хурд сайжирсан байна. 15-17 насны эмэгтэй хүүхдийн хувьд авхаалж самбаа, хүч сайжирсан үзүүлэлттэй байна. Хөвсгөл аймгийн хүүхдүүдийн хурд сайжирсан байна.

15-17 насны хүүхдийн уртад харайх чадвар сайжирсан үзүүлэлттэй;

Хөвсгөл аймгийн эрэгтэй хүүхдүүдийн биеийн өндөр 4 см-ээр, эмэгтэй хүүхдүүдийн биеийн жин 5 кг-аар нэмэгдсэн.

Нийт хүүхдүүдийн авхаалж самбаа, хүчний чанар буюу гар дээр суниах чадвар сайжирсан. Хөвсгөл аймгийн хүүхдүүдийн богино зайг хурдтай туулах чадвар сайжирсан.

Хүснэгт 7. Эрэгтэй хүүхдүүдийн бие бялдрын бэлтгэлжилтийн өөрчлөлт, судалгааны үе шатаар, 15-17 нас

Group Statistics						
Аймаг, нийслэл		Судалгааны үе шат	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Улаанбаатар	Авхаалж самбаа (10м х 3 удаа хэрж гүйх)	Судалгаа1	98	9.3058	1.85835	.18772
		Судалгаа2	143	8.0345	1.98427	.16593
	Хүч: гар дээр суниалт (30 сек)	Судалгаа1	97	18.4124	9.86234	1.00137
		Судалгаа2	136	24.8859	9.18184	.78734
Хөвсгөл		Судалгаа1	35	9.4971	1.91522	.32373

	Хурд (30 м гүйлт /6-10 нас/) (50м гүйлт /11-17 нас/)	Судалгаа2	72	8.0288	1.09843	.12945
	Авхаалж самбаа (10м х 3 удаа хэрж гүйх)	Судалгаа1	35	9.1857	2.10126	.35518
		Судалгаа2	74	7.7153	.84263	.09795
	Хүч: гар дээр сунилт (30 сек)	Судалгаа1	35	13.0571	9.01614	1.52401
Судалгаа2		74	22.6216	7.20864	.83799	

Хүснэгт 8. . Эмэгтэй хүүхдүүдийн бие бялдрын бэлтгэлжилтийн өөрчлөлт, судалгааны үе шатаар, 15-17 нас

Аймаг, нийслэл		Судалгааны үе шат	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Улаанбаатар	Авхаалж самбаа (10м х 3 удаа хэрж гүйх)	Судалгаа1	101	10.1979	1.37719	.13704
		Судалгаа2	145	9.4397	1.94892	.16185
	Хүч: гар дээр сунилт (30 сек)	Судалгаа1	103	8.9320	6.68810	.65900
		Судалгаа2	144	14.0764	8.16703	.68059
Хөвсгөл		Судалгаа1	39	10.3592	1.40827	.22550

Хурд (30 м гүйлт /6-10 нас/) (50м гүйлт /11-17 нас/)	Судалгаа2	70	9.5449	1.22090	.14592
	Судалгаа1	39	10.0397	2.03614	.32604
Авхаалж самбаа (10м х 3 удаа хэрж гүйх)	Судалгаа2	70	8.9317	.85255	.10190
	Судалгаа1	38	7.1316	6.79495	1.10229
Хүч: гар дээр суниалт (30 сек)	Судалгаа2	70	16.5000	6.92559	.82777
	Судалгаа1	38	7.1316	6.79495	1.10229

Танин мэдэхүйн хөгжлийн онцлог өөрчлөлт 6-10 насны хүүхдийн танин мэдэхүйн хөгжлийн өөрчлөлт

Судалгааны 1 ба 2-р шатны үр дүнг харьцуулахад, 6-10 насанд энгийн өгүүлбэрээр санаа бодлоо илэрхийлэх, юмсын үзэгдэж харагдаж байгаа гадаад шинж байдлыг тоочиж ярих чадвар нь статистик ач холбогдлын түвшинд өөрчлөгдсөн байна ($p < .01$).

Судалгааны 1-р шаттай харьцуулахад судалгааны 2-р шатанд 6-10 насанд энгийн өгүүлбэрээр санаа бодлоо илэрхийлэх, гадаад шинж байдлыг тоочиж ярих нь нэмэгдсэн дүр зураг харагдаж байна.

Хүснэгт 9. 6-10 насны хүүхдийн танин мэдэхүйн чадварын өөрчлөлт, судалгааны үе шатаар

Group Statistics						
Аймаг, нийслэл		Судалгааны үе шат	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Дорнод	Ярих чадвар энгийн өгүүлбэр	Судалгаа1	200	2.71	1.147	.081
		Судалгаа2	240	4.25	.978	.063
	Ярих чадвар гадаад байдал тоочсон	Судалгаа1	200	2.38	1.343	.095
		Судалгаа2	240	3.54	1.500	.097

11-14 насны хүүхдийн танин мэдэхүйн хөгжлийн өөрчлөлт

11-14 насны хүүхдийн танин мэдэхүйн хөгжлийн онцлогийг хүртэхүй, анхаарал, ой тогтоолт, сэтгэхүй, хэл ярианы чадваруудын хүрээнд судалав.

Судалгааны 1 ба 2-р шатны судалгааны үр дүнг харьцуулж үзэхэд, ажигч чанар ($p < .05$), сонорын ой

тогтоолт, утгын ой тогтоолт, энгийн өгүүлбэрээр санаа бодлоо илэрхийлэх чадвар, үзэгдэл юмсын гадаад шинжийг тоочиж илэрхийлэх чадвар, үзэгдэл юмсыг ерөнхийлөн дүгнэж ярих, үгийн утга тайлбарлах, оюуны үйлд анхаарлаа төвлөрүүлэх чадвар статистик ач холбогдлын түвшинд өөрчлөгдсөн байна ($p < .01$).

Хүүхдүүдийн ажигч чанар, сонорын ой тогтоолт, утгын ой тогтоолт, оюуны үйлд анхаарлаа төвлөрүүлэх, үгийн утга тайлбарлах чадвар, юмсыг ерөнхийлөн дүгнэж илэрхийлэх нь 1-р шатны судалгааны үр дүнгээс буурсан бол энгийн өгүүлбэрээр санаа бодлоо ярьж илэрхийлэх, үзэгдэж байгаа гадаад шинж байдлыг тоочиж илэрхийлэх нь нэмэгдсэн дүр зураг байна.

Хүснэгт 10. 11-14 насны хүүхдийн танин мэдэхүйн чадваруудын өөрчлөлт, судалгааны үе шатаар

Group Statistics						
Аймаг, нийслэл		Судалгааны үе шат	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Дорнод	Ажигч чадвар	Судалгаа1	161	2.72	.760	.060
		Судалгаа2	192	2.53	.613	.044
	Сонорын ой тогтоолт	Судалгаа1	161	3.26	.746	.059
		Судалгаа2	192	2.73	.738	.053

Утгын тогтоолт	ой	Судалгаа1	161	3.15	.957	.075
		Судалгаа2	192	2.36	.881	.064
Ярих энгийн өгүүлбэр	чадвар	Судалгаа1	161	2.24	.965	.076
		Судалгаа2	192	4.18	1.083	.078
Ярих гадаад тоочсон	чадвар	Судалгаа1	161	1.42	.991	.078
	байдал	Судалгаа2	192	3.24	1.601	.116
Ярих дүгнэсэн өгүүлбэр	чадвар	Судалгаа1	161	4.01	1.245	.098
		Судалгаа2	192	3.49	1.462	.105
Үгийн тайлбарлах чадвар	утга	Судалгаа1	161	3.13	1.124	.089
	Бодит үг	Судалгаа2	192	2.66	.952	.069
Үгийн тайлбарлах чадвар	утга	Судалгаа1	161	2.50	1.141	.090
	Хийсвэр үг	Судалгаа2	192	2.45	1.007	.073
Үгийн тайлбарлах чадвар	утга	Судалгаа1	161	2.20	.923	.073
	Салаа үг	Судалгаа2	192	2.15	.997	.072
Анхаарлын тогтворжилт		Судалгаа1	161	3.20	1.061	.084
		Судалгаа2	192	2.35	1.521	.110

15-17 насны хүүхдийн танин мэдэхүйн хөгжлийн өөрчлөлт

15-17 насны хүүхдийн танин мэдэхүйн хөгжлийн онцлогийг хүртэхүй, анхаарал, ой тогтоолт, сэтгэхүй, хэл ярианы чадваруудын хүрээнд судаллаа.

Судалгааны 1 ба 2-р шатны судалгааны үр дүнг харьцуулахад, бүрэн дунд боловсролын түвшинд утгын ой тогтоолт, санаа бодлоо энгийн өгүүлбэрээр илэрхийлэх чадвар, юмсын үзэгдэж байгаа шинж, төрх байдлыг тоочиж ярих нь статистик ач холбогдлын түвшинд өөрчлөгдсөн байна ($p < .01$).

Судалгааны 2-р шатанд утгын ой тогтоолт буурсан байна. Харин санаа бодлоо энгийн өгүүлбэрээр илэрхийлэх, гадаад шинж, төрх байдлыг тоочин илэрхийлэх нь нэмэгдсэн дүр зураг байна.

Хүснэгт 11. 15-17 насны хүүхдийн танин мэдэхүйн чадваруудын өөрчлөлт, судалгааны үе шатаар

Group Statistics						
Аймаг, нийслэл		Судалгааны үе шат	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Дорнод	Утгын ой тогтоолт	Судалгаа1	119	3.23	1.037	.095
		Судалгаа2	141	2.78	1.022	.086

	Ярих чадвар	Судалгаа1	119	2.49	1.119	.103
	энгийн өгүүлбэр	Судалгаа2	141	3.57	1.289	.109
	Ярих чадвар	Судалгаа1	119	1.33	.771	.071
	гадаад байдал тоочсон	Судалгаа2	141	2.55	1.565	.132

Хөвсгөл аймгийн 6-17 насны хүүхдийн танин мэдэхүйн хөгжлийн өөрчлөлт

6-10 насны хүүхдийн танин мэдэхүйн хөгжлийн өөрчлөлт

Судалгааны 1 ба 2-р үе шатыг харьцуулахад, 6-10 насанд ажигч чанар, анхаарлын шилжилт, утгын ой тогтоолт, энгийн өгүүлбэрээр санаа бодлоо ярьж илэрхийлэх, нийлмэл өгүүлбэрээр санаа бодлоо ярьж илэрхийлэх, гадаад шинж байдлыг тоочиж ярих, үзэгдэж байгаа юмсыг ерөнхийлөн дүгнэж илэрхийлэх, үгийг утгаар нь ангилах чадвар нь статистик ач холбогдлын түвшинд өөрчлөгдсөн байна ($p < .01$).

6-10 насанд ажигч чанар, анхаарлын шилжилт, утгын ой тогтоолт, энгийн өгүүлбэрээр санаа бодлоо ярьж илэрхийлэх, гадаад шинж байдлыг тоочиж ярих, үзэгдэж байгаа байдлыг ерөнхийлөн дүгнэж ярих, үгийг утгаар нь ангилах чадвар сайжирсан дүр зураг харагдаж байна.

Хүснэгт 12. 6-10 насны хүүхдийн танин мэдэхүйн чадваруудын өөрчлөлт, судалгааны үе шатаар

Аймаг, нийслэл		Судалгааны үе шат	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Хөвсгөл	Ажигч чадвар	Судалгаа1	200	2.02	1.032	.073
		Судалгаа2	240	2.52	1.035	.067
	Утгын ой тогтоолт	Судалгаа1	200	2.77	.845	.060
		Судалгаа2	240	3.42	.969	.063
	Ярих чадвар энгийн өгүүлбэр	Судалгаа1	200	2.94	1.178	.083
		Судалгаа2	240	4.45	.842	.054
	Ярих чадвар гадаад байдал тоочсон	Судалгаа1	200	3.13	1.335	.094
		Судалгаа2	240	3.52	1.511	.098
	Ярих чадвар дүгнэсэн өгүүлбэр	Судалгаа1	200	2.80	1.570	.111
		Судалгаа2	240	3.21	1.411	.091
	Үг бүлэглэх Бодит үг	Судалгаа1	200	3.56	1.115	.079
		Судалгаа2	240	4.18	.707	.046
	Үг бүлэглэх Нэрлэсэн үг	Судалгаа1	200	2.80	1.264	.089
		Судалгаа2	240	3.46	1.257	.081
	Үг бүлэглэх-хийсвэр үг	Судалгаа1	200	1.86	1.039	.073
		Судалгаа2	240	2.37	1.338	.086

11-14 насны хүүхдийн танин мэдэхүйн хөгжлийн өөрчлөлт

Судалгааны 1 ба 2-р шатны үр дүнг харьцуулахад, 11-14 насанд ажигч чанар, утгын ой тогтоолт, энгийн өгүүлбэрээр санаа бодлоо илэрхийлэх, санаа бодлоо ерөнхийлөн дүгнэж илэрхийлэх, үгийн утга тайлбарлах, үгийг утгаар нь ангилах, оюуны үйлд анхаарлаа төвлөрүүлэх, шилжүүлэх чадвар статистик ач холбогдлын түвшинд өөрчлөгдсөн байна ($p < .01$).

Хүүхдүүдийн ажигч чанар, утгын ой тогтоолт, энгийн өгүүлбэрээр санаа бодлоо илэрхийлэх, санаа бодлоо ерөнхийлөн дүгнэж илэрхийлэх, үгийг утгаар нь ангилах чадвар нэмэгдэж, харин оюуны үйлд анхаарлаа төвлөрүүлэх, үгийн утгыг тайлбарлах логик чадвар буурсан дүр зураг харагдаж байна.

Хүснэгт 13. 11-14 насны хүүхдийн танин мэдэхүйн чадваруудын өөрчлөлт, судалгааны үе шатаар

Аймаг, нийслэл		Судалгааны үе шат	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Хөвсгөл	Ажигч чадвар	Судалгаа1	154	2.47	.916	.074
		Судалгаа2	192	2.78	.620	.045
	Утгын ой тогтоолт	Судалгаа1	154	2.42	.927	.075
		Судалгаа2	192	3.32	.831	.060

Ярих чадвар энгийн өгүүлбэрийн	Судалгаа1	153	2.62	1.277	.103
	Судалгаа2	192	3.63	1.119	.081
Ярих чадвар дүгнэсэн өгүүлбэр	Судалгаа1	154	2.71	1.463	.118
	Судалгаа2	192	3.71	1.165	.084
Үгийн утга тайлбарлах чадвар Бодит үг	Судалгаа1	154	3.33	1.138	.092
	Судалгаа2	192	3.12	.863	.062
Үгийн утга тайлбарлах чадвар Хийсвэр үг	Судалгаа1	154	3.36	1.124	.091
	Судалгаа2	192	2.75	.971	.070
Үгийн утга тайлбарлах чадвар Салаа үг	Судалгаа1	153	3.11	1.222	.099
	Судалгаа2	192	3.06	1.331	.096
Анхаарлын тогтворжилт	Судалгаа1	157	1.44	.970	.077
	Судалгаа2	192	1.16	.469	.034
Анхаарлын шилжилт	Судалгаа1	154	2.75	1.611	.130
	Судалгаа2	192	1.92	1.118	.081

15-17 насны хүүхдийн танин мэдэхүйн хөгжлийн өөрчлөлт

Судалгааны 1 ба 2-р шатны үр дүнг харьцуулахад, бүрэн дунд боловсролын түвшинд ажигч чанар, утгын ой тогтоолт, энгийн өгүүлбэрээр санаа бодлоо илэрхийлэх, санаа бодлоо ерөнхийлөн дүгнэж илэрхийлэх, салаа/ижил утгатай үгийг утгаар нь ангилах, оюуны үйлд анхаарлаа төвлөрүүлэх,

шилжүүлэх чадвар статистик ач холбогдлын түвшинд ялгаатай байна ($p < .01$).

Ажигч чанар, утгын ой тогтоолт, санаагаа ерөнхийлөн дүгнэж илэрхийлэх, оюуны үйлд анхаарлаа төвлөрүүлэх, шилжүүлэх чадвар энгийн өгүүлбэрээр илэрхийлэх нь тодорхой түвшинд нэмэгдсэн дүр зураг харагдаж байна.

Хүснэгт 14. 15-17 насны хүүхдийн танин мэдэхүйн чадваруудын өөрчлөлт, судалгааны үе шатаар

Аймаг, нийслэл		Судалгааны үе шат	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Хөвсгөл	Ажигч чадвар	Судалгаа1	74	2.41	.792	.092
		Судалгаа2	144	2.88	.613	.051
	Утгын ой тогтоолт	Судалгаа1	74	2.70	.989	.115
		Судалгаа2	143	3.48	.829	.069
	Ярих чадвар энгийн өгүүлбэр	Судалгаа1	74	2.28	1.079	.125
		Судалгаа2	144	3.06	1.403	.117
	Ярих чадвар дүгнэсэн өгүүлбэр	Судалгаа1	74	3.34	1.253	.146
		Судалгаа2	144	3.78	1.052	.088
		Судалгаа1	74	1.92	.990	.115

	Анхаарлын тогтворжилт	Судалгаа2	144	2.42	1.215	.101
	Анхаарлын шилжилт	Судалгаа1	74	1.88	.859	.100
		Судалгаа2	144	2.55	1.284	.107

Судалгаанд хамрагдсан 6-17 насны хүүхдийн нийгэмшлийн онцлогийн өөрчлөлт

6-10 насны хүүхдийн нийгэмшлийн чадварын өөрчлөлт

Өөртөө хандах хандлага

6-10 насны хүүхдийн өөртөө хандах хандлагыг бодомж бүхий асуулгын аргаар буюу өөрийгөө хүлээн зөвшөөрөх, өөрийн үнэлэмж, өөртөө хандах хандлагын чадвараар судлав.

Судалгааны 1 ба 2 дугаар шатанд 6-10 насны хүүхдийн өөртөө хандах хандлагын чадваруудын дундаж түвшинг чадвар тус бүрээр авч үзэхэд өөртөө итгэх итгэл болон өөрийн үнэлэмж статистик ач холбогдолтой ялгаа байна ($p < .01$).

Бие хүний онцлог

Бие хүний онцлогийг өөрийн зан төлөвийг удирдах, нийцтэй зан төлөв, сэтгэл санааны тогтвортой байдал, ухамсар/хариуцлагатай зан төлөв, идэвхтэй зан төлөв, анхааралтай зан төлөв, сэтгэл гутралгүй байдал, айдасгүй байдал гэсэн чадваруудаар судлав.

Судалгааны 1 ба 2 дугаар шатны үзүүлэлт хоорондын статистик ач холбогдлыг авч үзэхэд ач холбогдолтой ялгаа байгаа буюу 2 дугаар шатны судалгаанд хүүхдүүдийн зан төлөв сайжирсан эерэг үзүүлэлттэй байна.

Хүснэгт 15. 6-10 насны хүүхдийн бие хүний онцлог/зан төлөвийн шинжүүдийн ялгаа, судалгааны үе шатаар

Судалгааны үе шат	Өөрийн зан төлөвийг удирдах	Нийцтэй зан төлөв	Сэтгэл санааны тогтвортой байда	Ухамсар хариуцлагатай зан төлөв	Идэвхтэй зан төлөв	Анхааралтай зан төлөв	Сэтгэл гутралгүй байдал	Айдасгүй байдал
Судалгаа1	4.01	3.62	3.92	3.67	4.28	4.01	3.65	3.51
Судалгаа2	4.54	4.38	4.47	4.73	4.72	4.56	4.10	4.31

Судалгааны 2 дугаар шатанд оролцсон хүүхдүүдийн бие хүний онцлогийн чадварууд нь сайжирсан байна.

Дасан зохицолт

6-10 насны хүүхдийн дасан зохицох чадварыг бусдыг хүлээн зөвшөөрөх, дотоод хяналттай болон гадаад хяналттай зан төлөв гэсэн үзүүлэлтээр судлав.

Судалгаа 2-т хамрагдсан хүүхдүүдийн бусдыг хүлээн зөвшөөрөх чадварын дундаж үзүүлэлт 0.5, дотоод хяналт 0.54, гадаад хяналт 1.12-оор тус тус өссөн байна.

Ээнэгшилт

Бага боловсролын насны хүүхдийн ээнэгшилтийг эцэг эх-хүүхэд хоорондын итгэлцэл, эцэг эх-хүүхэд хоорондын харилцаа, эцэг эх-хүүхэд хоорондын дотно хандлага гэсэн үзүүлэлтээр судлав.

Эцэг, эх ба хүүхэд хоорондын харилцаа, итгэлцэл нэмэгдсэн дүр зураг харагдаж байна ($p < .01$).

Харилцаа

Бусадтай хамтарч ажиллах, нээлттэй идэвхтэй харилцах, бусдын сэтгэл санааг ойлгож харилцах чадвар нэмэгдсэн үзүүлэлттэй байна ($p < .01$).

Хүснэгт 16. 6-10 насны хүүхдийн харилцааны чадваруудын өөрчлөлт, судалгааны үе шатаар

Чадвар	Судалгааны үе шат	Mean	Std. Dev	Std. Error Mean
Бусадтай хамтрах	Судалгаа1	4.11	.977	.053
	Судалгаа2	4.61	.759	.035
Нээлттэй, идэвхтэй харилцаа	Судалгаа1	3.89	1.035	.056
	Судалгаа2	4.47	.850	.039
Харилцааны үед бусдын сэтгэл санааг ойлгох	Судалгаа1	4.09	.997	.054
	Судалгаа2	4.72	.699	.032

Судалгаа 2-т хамрагдсан хүүхдүүдийн харилцааны чадварууд илүү сайн байна. Бусадтай хамтрах чадварын дундаж үзүүлэлт 0.5-аар, нээлттэй, идэвхтэй байдал 0.58-аар, харилцааны үед бусдын сэтгэл санааг ойлгох чадвар 0.63-аар тус тус илүү байна.

Үнэт зүйлийн чиг баримжаа

Судалгааны 1 ба 2-р шатны хооронд статистик ач холбогдолтой ялгаа байна ($p < .01$).

Судалгаа 2-т хамрагдсан хүүхдүүдийн үнэт зүйлийн зарим үзүүлэлт сайн байна. Тухайлбал, эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах ($M=4.72$), байгаль, орчноо хамгаалах ($M=4.83$) чухалчилж үзэх нь нэмэгджээ. Харин хийж

үзэхийг хүссэн зүйлээ хийх, бусад хүмүүсээр хүндлүүлэхийг чухалчлах нь буурчээ.

Судалгааны 2-р үе шатанд хүүхдүүд нийгмийн хэм хэмжээг дагаж мөрдөх нь сайжирсан.

11-14 насны хүүхдийн нийгэмшлийн чадварын өөрчлөлт

Бие хүний онцлог/зан төлөв

Бие хүний онцлог/зан төлөвийн хувьд ухамсар хариуцлагатай зан төлөв нь судалгааны 2-р шатанд нэмэгдсэн үзүүлэлттэй байна ($p < .01$).

Ухамсар хариуцлагатай зан төлөв нь дунджаас дээгүүр түвшинд хүрч нэмэгдсэн байна ($M=3.68$).

Сэтгэлийн хөдөлгөөн

Судалгаа 1 ба 2-ын гүйцэтгэлийн хооронд статистик ач холбогдолтой ялгаатай буюу өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг удирдах болон бусдын сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох чадвар ялгаатай байна ($p < .01$).

Судалгааны 2-р шатанд хамрагдсан хүүхдүүдийн өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг удирдах чадвар болон бусдын сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох чадвар илүү байна.

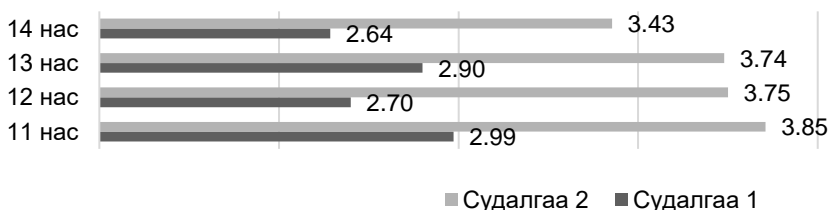
Энэгшилт

Эцэг эх-хүүхэд хоорондын ээнэгшсэн харилцааны хувьд судалгааны 1 ба 2 түвшний хооронд ач холбогдол бүхий ялгаатай байна ($p < .01$).

Хүснэгт 17. 11-14 насны хүүхдийн эцэг эх ба хүүхэд хоорондын ээнэгшилтийн статистик ялгаа, судалгааны үе шатаар

	Судалгаа	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Эцэг эх, хүүхэд хоорондын итгэлцэл	Судалгаа1	3.47	.898	.054
	Судалгаа2	4.32	.935	.048
Эцэг эх, хүүхэд хоорондын харилцаа	Судалгаа1	2.81	.827	.049
	Судалгаа2	3.69	1.034	.053
Эцэг эх, хүүхэд хоорондын дотно хандлага	Судалгаа1	3.38	.883	.053
	Судалгаа2	4.15	.955	.049

Зураг 1. Эцэг эх ба хүүхэд хоорондын харилцаа, судалгааны үе шатаар - дундаж үзүүлэлтээр

Судалгаа 2-т хамрагдсан хүүхдүүдийн хувьд эцэг эх, хүүхэд хоорондын харилцааны чадвар нь дунджаас дээш болж нэмэгдсэн байна. Судалгаанд хамрагдсан 11-14 насны хүүхдийн хувьд эцэг эх, ойр дотны хүмүүстэйгээ хэвийн, нээлттэй, ойр дотно харилцах нь Судалгаа 2-ын хувьд нэмэгджээ.

Харилцаа

Судалгаа 1 ба 2-ын хувьд харилцааны үед бусдын сэтгэл санааг ойлгох чадвар статистик ач холбогдол бүхий ялгаатай байна.

Судалгааны 1-т оролцсон хүүхдүүдийн 11.8 хувь нь даалгаврыг хангалттай, маш хангалттай түвшинд гүйцэтгэсэн бол Судалгаа 2-т тухайн үзүүлэлт нь 80.7 хувь болж нэмэгдсэн эерэг үр дүн харагдаж байна.

Нийгмийн хэм хэмжээ

Судалгаа 2-ын үзүүлэлтээс харахад олон нийтийн газар биеэ авч явах, дүрэм журам дагаж мөрдөх, ёс суртахууны хэм хэмжээг баримтлах чадварууд нь өндөр байна.

15-17 насны хүүхдийн нийгэмшлийн чадварын өөрчлөлт

Бие хүний онцлог/ Зан төлөв

Бие хүний онцлог/зан төлөвөөс ухамсар/хариуцлагатай зан төлөв, идэвхтэй зан төлөв нэмэгдсэн байна ($p < .01$).

Ухамсар хариуцлагатай зан төлөв ($M=3.8$), идэвхтэй зан төлөв ($M=4.18$) өндөр түвшинд хүрч нэмэгдсэн байна.

Сэтгэлийн хөдөлгөөн

Сэтгэлийн хөдөлгөөний чадваруудын хувьд судалгаа 1 болон судалгаа 2-ын хооронд статистик ач холбогдол бүхий ялгаатай байна. ($p < .01$).

Судалгаанд хамрагдсан 15-17 насны эмэгтэй хүүхдүүдийн өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг мэдрэх болон бусдын сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох түвшин өндөр түвшинд байна.

Дасан зохицолт

Судалгаа 1 ба 2-ын үзүүлэлтээс бусдыг хүлээн зөвшөөрөх чадвар статистик ач холбогдол бүхий ялгаатай байна. ($p < .01$).

Зураг 2. Бусдыг хүлээн зөвшөөрөх чадвар, судалгааны үе шатаар-дундаж үзүүлэлтээр

Судалгаа 2-ын хувьд хүүхдүүдийн бусдыг хүлээн зөвшөөрөх чадвар 0.98-аар өссөн байна.

Энэгшилт

Судалгаа 1 ба 2-ын үзүүлэлтийн хооронд статистик ач холбогдол бүхий ялгаатай байна ($p < .01$).

Эцэг эх хүүхэд хоорондын итгэлцэл, харилцаа, дотно хандлага өндөр түвшинд хүрч нэмэгдсэн байна.

Харилцаа

Харилцааны үед бусдын сэтгэл санааг ойлгох чадварын хувьд Судалгаа 1 ба 2-ын үзүүлэлтийн хооронд статистик ач холбогдол бүхий ялгаатай байна.

Судалгаа 1-ийн хувьд харилцааны үед бусдын сэтгэл санааг ойлгох чадварын дундаж үзүүлэлт хангалтгүй ($M=2.22$) түвшинд байсан бол Судалгаа 2-т 1,5-аар өссөн буюу дунджаас дээш, өндөр ($M=3.77$) түвшинд болж өссөн эерэг үзүүлэлттэй байна.

Үнэт зүйлийн чиг баримжаа

Үнэт зүйлийн чиг баримжааны хувьд хүнтэй шударга ялгаварлалгүй харьцах, бусдын амжилтад баярлах нь чухал гэсэн хандлага нэмэгдсэн байна ($p<.01$).

Гуравдугаар бүлэг. 3-17 насны хүүхдийн цогц хөгжилд нөлөөлж буй хүчин зүйлсийн онцлог

3.1. Танин хөгжилд нөлөөлж буй хүчин зүйлс 3-5 насны хүүхдийн танин мэдэхүйн хөгжилд нөлөөлж буй хүчин зүйлс

СӨБ-ын 3-5 насны хүүхдийн хөгжилд цэцэрлэгт хамрагдсан жил, нийслэл болон орон нутагт амьдарч буй байдаг эсэх нь статистик ач холбогдлын түвшинд нөлөөтэй байна ($p < .01$).

Статистикаас үзэхэд, СӨБ-д хамрагдсан жил нь нэмэгдэх тусам хүүхдүүдийн сэтгэхүйн нэгтгэн дүгнэх чадвар нь 23 хувиар, юмсыг ажиглах чадвар 28 хувиар, логик зүй тогтлоор сэтгэх чадвар 28 хувиар нэмэгддэг байдал ажиглагдаж байна ($p < .01$).

Хүснэгт 18. 3-5 насны хүүхдийн танин мэдэхүйн хөгжилд нөлөөлж буй хүчин зүйлс

Үл хамаарах хувьсагч	Стандарт бус коэффициент		Ст.алд аа	Стандарт коэффициент	t
	Хамаарах	B		Харилцан хамаарлын	

	хувьсагч			коэффициент (β)	
Тогтмол	Ажиглах чадвар	2.250	.071	.215	31.703
		.233	.044		5.255
Цэцэрлэгт хамрагдсан жил	Сонсож тогтоох чадвар	2.010	.114	.212	17.700
		.288	.055		5.189
	Логик зүй тогтоолор сэтгэх чадвар	1.459	.162	.281	8.981
		.286	.041		7.002

Хүснэгтээс харахад, цэцэрлэгт хамрагдаж буй жил нь хүүхдүүдийн сонсоод мэдээллийг тогтоох чадвар, сэтгэхүйн харьцуулан нэгтгэх, ажиглах чадвар, логик зүй тогтоолоор сэтгэх чадварт статистик ач холбогдлын түвшинд нөлөөлдөг байна.

6-10 насны хүүхдийн танин мэдэхүйн хөгжилд нөлөөлж буй хүчин зүйлс

Бага боловсролын 6-10 насны хүүхдийн сэтгэхүйн хөгжилд эцэг эхийн боловсролын түвшин, хөдөлмөр

эрхлэлт, өрхийн орлого, хичээлээс гадуурх үйл ажиллагааны оролцоо, спортын секц дугуйланд хичээллэдэг эсэх нь статистик ач холбогдлын түвшинд нөлөөтэй байна ($p < .01$).

Нөлөөлж буй хүчин зүйлийг илрүүлэх асуулгын хариултыг тийм (1), үгүй (0) гэсэн сонголтоор авсан ба танин мэдэхүйн чадваруудыг 1-5 хүртэлх шкалаар хэмжсэн.

Статистикаас харахад, спортоор хичээллэхэд хүүхдүүдийн сонсоод мэдээллийг тогтоох чадвар нь 21 хувиар, үгийг утгаар нь ангилах хэл яриа - сэтгэхүйн чадвар 36 хувиар, сэтгэхүйн харьцуулан нэгтгэх чадвар 24 хувиар нэмэгддэг байдал ажиглагдаж байна ($p < .01$).

Хүснэгт 19. 6-10 насны хүүхдийн танин мэдэхүйн хөгжилд нөлөөлж буй хүчин зүйлс

Үл хамаарах хувьсагч	Стандарт бус коэффициент		Ст.алд аа	Стандарт коэффициент	t
	Хамаарах хувьсагч	B		Харилцан хамаарлын коэффициент (β)	

Тогтмол	Сонорын ой	2.404	.031	.133	78.104
	тогтоолт	.210	.051		4.148
Спортоор хичээллэдэг эсэх	Үгийг утгаар нь ангилал чадвар	1.942	.049	.142	39.950
		.355	.080		4.433
	Сэтгэхүйн харьцуулан нэгтгэх чадвар	1.801	.044	.157	40.569
		.242	.064		3.804

Хүснэгт 20. 6-10 насны хүүхдийн танин мэдэхүйн хөгжилд нөлөөлж буй хүчин зүйлс, хувиар

Танин мэдэхүйн чадвар	Нөлөөлж буй хүчин зүйл		Дундаж ба түүнээс дээш түвшинд эзлэх хувь
Сэтгэхүйн харьцуулан нэгтгэн дүгнэх	Спортоор хичээллэдэг эсэх	<i>үгүй</i>	18%
		<i>тийм</i>	30%
Сонорын ой тогтоолт		<i>үгүй</i>	41%
		<i>тийм</i>	51%
Үгийг утгаар нь ангилал	<i>үгүй</i>	28%	
	<i>тийм</i>	40%	
Сэтгэхүйн харьцуулан	ажилгүй	22%	
	малчин	14.8%	

нэгтгэн дүгнэх	Эцэг эхийн хөдөлмөр эрхлэлт	Хувиараа жижиг бизнес эрхлэх	26.6%
		Хувийн хэвшлийн байгууллагад	24.8%
		Төсвийн байгууллагад	33%
Бодит сэтгэхүй		<i>ажилгүй</i>	15.1%
		<i>малчин</i>	19%
		<i>Хувиараа жижиг бизнес эрхлэх</i>	24%
		<i>Хувийн хэвшлийн байгууллагад</i>	30%
Хийсвэр сэтгэхүй		<i>Төсвийн байгууллагад</i>	33.3%
		<i>ажилгүй</i>	70%
		<i>малчин</i>	75.3%
		<i>Хувиараа жижиг бизнес эрхлэх</i>	78.2%
Үгийг нийтлэг утгаар ангилах		Хичээлээс гадуурх үйл ажиллагааны оролцоо	Оролцдоггүй
	Спортын уралдаан, урлагийн үзлэг		41%
	Бага		38.6%
Үгийн утгыг тайлбарлах логик чадвар	Эцэг эхийн боловсролын түвшин	суурь	45.4%
		Бүрэн дунд	69%
		Дээд	70%

Хүснэгтээс харахад, спортоор хичээллэдэг эсэх нь хүүхдүүдийн сонсоод мэдээллийг тогтоох чадвар, сэтгэхүйн харьцуулан нэгтгэх, үгийг утгаар нь ангилах хэл яриа-сэтгэхүйн логик чадварт статистик ач холбогдлын түвшинд нөлөөлдөг байна.

Эцэг эхийн хөдөлмөр эрхлэлт нь 6-10 насны хүүхдийн хараад юмсын утга учрыг ойлгох бодит дүрслэлийн сэтгэхүй, хийсвэр сэтгэхүй, мэдлэг ойлголт, үгийн утгыг гол шинжээр нь тайлбарлах/тодорхойлох логик чадварт тодорхой хэмжээгээр нөлөөлдөг байна.

Эцэг эхийн боловсролын түвшин, хичээлээс гадуурх үйл ажиллагааны оролцоо нь хүүхдийн сэтгэхүйн хөгжилд эерэг нөлөөтэй байна.

11-17 насны хүүхдийн танин мэдэхүйн хөгжилд нөлөөлж буй хүчин зүйлс

11-17 насны хүүхдийн танин мэдэхүйн чадварт ялангуяа сэтгэхүй, хэл ярианы чадварт хүүхэд гэрийн даалгавраа бие даан хийх, найз нөхөд, багштайгаа идэвхтэй харилцаатай байх, эцэг эхийн боловсролын түвшин, хөдөлмөр эрхлэлт, өрхийн орлого нөлөөлдөг байна ($p < .01$).

Асуултын хариултыг тийм (1), үгүй (0) гэсэн сонголтоор авсан ба танин мэдэхүйн чадваруудыг 1-5 хүртэлх шкалаар хэмжсэн.

Статистикаас харахад, багшаасаа мэдэхгүй зүйлээ асууж харилцдаг гэсэн хариултыг хүүхэд өгөх тусам

нэгжийн хувьд анхаарлын тогтворжилт нь 31.7 хувиар, ярих чадвар нь 61.7 хувиар, үгийн утга тайлбарлах чадвар 50.2 хувиар өсөх магадлалтай байна.

Найз нөхдөөсөө мэдэхгүй зүйлээ харилцан асууж идэвхтэй харилцах тусам хүүхдүүдийн утгын ой тогтоолт 23.3 хувиар, үгийн утгыг тайлбарлах логик чадвар 53.4 хувиар, сэтгэхүйн харьцуулан нэгтгэх чадвар 27.8 хувиар нэгжийн хувьд өсөх магадлалтай байна.

Хүснэгт 21. 11-17 насны хүүхдийн танин мэдэхүйн хөгжилд нөлөөлж буй хүчин зүйлс

Үл хамаарах хувьсагч	Стандарт бус коэффициент		Ст.алдаа	Стандарт коэффициент	t		
	Хамаарах хувьсагч	B		Харилцан хамаарлын коэффициент (β)			
1. Багштайгаа харилцах харилцаа	Тогтмол		1.478	.043	34.349		
	Анхаарлын тогтворжилт		.317	.086	.182	3.668	
		Ярих чадвар		2.061	.048	.185	42.508
				.617	.089		6.907
		Үгийн утга тайлбарлах логик чадвар		2.191	.047	.198	46.798

			.502	.090		5.597
2.	Найз нөхөдийн харилцаа	Утгын ой тогтоолт	2.891	.036	.112	81.337
			.233	.057		4.103
		Үгийн утга тайлбарлах логик чадвар	2.310	.040		58.092
			.534	.064	.224	8.399
		Сэтгэхүйн харьцуулан нэгтгэх чадвар	2.377	.037	.140	64.127
			.278	.071		3.912

Хүснэгт 22. 11-17 насны хүүхдийн танин мэдэхүйн хөгжилд нөлөөлж буй хүчин зүйлс, хувиар

Танин мэдэхүйн чадвар	Нөлөөлж буй хүчин зүйл		Дундаж ба түүнээс дээш түвшинд эзлэх хүүхдийн хувь
Энгийн дүрс тэмдэглэгээнд анхаарал төвлөрүүлэн хурдтай ажиллах чадвар	Гэрийн даалгавар хэцүү эсэх	Хэцүү	78%
		Дунд зэрэг	89%
		Амархан	91%
Сэтгэхүйн харьцуулан нэгтгэх чадвар	Гэрийн даалгавраа	Хэцүү	46%
		Дунд зэрэг	54%
		Амархан	38%
Үгийн утгыг тайлбарлах логик чадвар	Гэрийн даалгавраа	Үгүй	43%
		Тийм	54%

	бие даан хийдэг эсэх		
	Найз нөхдөөсөө мэдэхгүй зүйлээ асуудаг эсэх	Үгүй	58%
		Тийм	72%
Үгийг утгаар ангилах логик чадвар		Үгүй	46%
Сэтгэхүйн харьцуулан нэгтгэх чадвар		Тийм	60%
Сэтгэхүйн задлан шинжилж харьцуулах чадвар		Үгүй	10%
		Тийм	20%
Анхаарлын тогтворжилт		Үгүй	24%
		Тийм	33%
Ярих чадвар		Үгүй	34%
		Тийм	51%
Үгийн утга тайлбарлах логик чадвар	Багшаасаа мэдэхгүй зүйлээ асуудаг эсэх	Үгүй	67%
		Тийм	72%
Сэтгэхүйн харьцуулан нэгтгэх чадвар		Бага	41%
		суурь	50%
		Бүрэн дунд	52%
		Дээд	61%
Үгийн утга тайлбарлах логик чадвар		Бага	69%
		суурь	68%
		Бүрэн дунд	73%
		Дээд	73%
Санаагаа дүгнэж илэрхийлэх дүгнэж/ерөнхийлөх илэрхийлэх чадвар	Бага	55%	
	суурь	90%	
	Бүрэн дунд	91%	
	Дээд	93%	
Сэтгэхүйн харьцуулан нэгтгэх чадвар	Эцэг эхийн	ажилгүй	35%
		малчин	42%

	хөдөлмөр эрхлэлт	Хувиараа жигжиг бизнес эрхлэх	59%
		Хувийн хэвшлийн байгууллагад	55%
		Төсвийн байгууллагад	56%

Хүснэгтээс харахад, үгийн утгыг тайлбарлах болон үгийг утгаар нь ангилдаг хэл яриа-сэтгэхүйн логик чадвар ба хүүхдийн бие даан гэрийн даалгавраа хийдэг байдал нь холбоотой байна. Хүүхдүүдэд бие даан гэрийн даалгавраа хийдэг зөв дадалтай байх нь хийсвэр сэтгэхүй, хэл ярианы чадварыг дэмжих нэг хүчин зүйл байхыг үгүйсгэх аргагүй юм.

Гэрийн даалгавартаа хандах хандлагын хувьд, багшийн өгсөн гэрийн даалгавар дунд зэрэг гэж хариулсан хүүхдүүдийн сэтгэхүйн харьцуулан нэгтгэх чадвар нь хэцүү, амархан гэж хариулсан хүүхдүүдээс статистик ач холбогдлын түвшинд илүү байна. Гэтэл амархан гэж хариулсан хүүхдүүдийн хүчин чармайлт бага шаардсан үйлдлийг хурдан гүйцэтгэх нь арай илүү байна.

Багштайгаа идэвхтэй харилцаатай байх тусам хүүхдүүдийн оюун үйлд анхаарлаа төвлөрүүлэн

бүтээлчээр/оновчтой ажиллах, үг яриагаар санаа бодлоо идэвхтэй илэрхийлж ярих, үгийн утгыг тайлбарлах хэл яриа-сэтгэхүйн логик чадвар нэмэгддэг байна.

Найз нөхөдтэйгээ идэвхтэй харилцаатай байх тусам мэдээллийг тогтоох, үгийн утгыг тайлбарлах логик чадвар, сэтгэхүйн харьцуулж нэгтгэх логик чадвар нь өсөх магадлалтай байна.

Эцэг эх боловсролын түвшин сайтай, тодорхой ажил хөдөлмөр эрхэлдэг байх нь хүүхдийн сэтгэхүй, хэл ярианы хөгжилд эерэг нөлөөтэй байна.

11-17 насны хүүхдийн танин мэдэхүйн чадварт ялангуяа сэтгэхүй, хэл ярианы чадварт хүүхэд гэрийн даалгавраа бие даан хийх, найз нөхөд, багштайгаа идэвхтэй харилцаатай байх, эцэг эхийн боловсролын түвшин, хөдөлмөр эрхлэлт, өрхийн орлого нөлөөлдөг байна ($p < .01$).

Асуултын хариултыг тийм (1), үгүй (0) гэсэн сонголтоор авсан ба танин мэдэхүйн чадваруудыг 1-5 хүртэлх шкалаар хэмжсэн.

Статистикаас харахад, багшаасаа мэдэхгүй зүйлээ асууж харилцдаг гэсэн хариултыг хүүхэд өгөх тусам

нэгжийн хувьд анхаарлын тогтворжилт нь 31.7 хувиар, ярих чадвар нь 61.7 хувиар, үгийн утга тайлбарлах чадвар 50.2 хувиар өсөх магадлалтай байна.

Найз нөхдөөсөө мэдэхгүй зүйлээ харилцан асууж идэвхтэй харилцах тусам хүүхдүүдийн утгын ой тогтоолт 23.3 хувиар, үгийн утгыг тайлбарлах логик чадвар 53.4 хувиар, сэтгэхүйн харьцуулан нэгтгэх чадвар 27.8 хувиар нэгжийн хувьд өсөх магадлалтай байна.

Хүснэгт 23.11-17 насны хүүхдийн танин мэдэхүйн хөгжилд нөлөөлж буй хүчин зүйлс

	Үл хамаарах хувьсагч	Стандарт бус коэффициент		Ст.ал даа	Стандарт коэффициент	t
		Хамаарах хувьсагч	B		Харилцан хамаарлын коэффициент (β)	
3	Тогтмол	Анхаарлын тогтворжилт	1.478	.043	.182	34.349
	Багштайгаа харилцах харилцаа		.317	.086		3.668
	Ярих чадвар		2.061	.048	.185	42.508
			.617	.089		6.907

		Үгийн утга тайлбарлах логик чадвар	2.19 1	.047	.198	46.798
			.502	.090		5.597
4	Найз нөхөдийн харилцаа	Утгын ой тогтоолт	2.89 1	.036	.112	81.337
			.233	.057		4.103
		Үгийн утга тайлбарлах логик чадвар	2.31 0	.040	.224	58.092
			.534	.064		8.399
		Сэтгэхүйн харьцуулах нэгтгэх чадвар	2.37 7	.037	.140	64.127
			.278	.071		3.912

Хүснэгт 24. 11-17 насны хүүхдийн танин мэдэхүйн хөгжилд нөлөөлж буй хүчин зүйлс, хувиар

Танин мэдэхүйн чадвар	Нөлөөлж буй хүчин зүйл		Дундаж ба түүнээс дээш түвшинд эзлэх хүүхдийн хувь
Энгийн дүрс тэмдэглэгээнд анхаарал төвлөрүүлэн хурдтай ажиллах чадвар	Гэрийн даалгавар хэцүү эсэх	Хэцүү	78%
		Дунд зэрэг	89%
		Амархан	91%

Сэтгэхүйн харьцуулан нэгтгэх чадвар		Хэцүү	46%
		Дунд зэрэг	54%
		Амархан	38%
Үгийн утгыг тайлбарлах логик чадвар	Гэрийн даалгавраа бие даан хийдэг эсэх	Үгүй	43%
		Тийм	54%
		Үгүй	58%
		Тийм	72%
Үгийг утгаар ангилах логик чадвар	Найз нөхдөөсөө мэдэхгүй зүйлээ асуудаг эсэх	Үгүй	46%
Сэтгэхүйн харьцуулан нэгтгэх чадвар		Тийм	60%
Сэтгэхүйн задлан шинжилж харьцуулах чадвар		Үгүй	10%
		Тийм	20%
Анхаарлын тогтворжилт	Багшаасаа мэдэхгүй зүйлээ асуудаг эсэх	Үгүй	24%
		Тийм	33%
Ярих чадвар		Үгүй	34%
		Тийм	51%
Үгийн утга тайлбарлах логик чадвар	Үгүй	67%	
	Тийм	72%	
Сэтгэхүйн харьцуулан нэгтгэх чадвар	Эцэг/эхийн боловсролын түвшин	Бага	41%
		суурь	50%
		Бүрэн дунд	52%
Дээд		61%	
Үгийн утга тайлбарлах логик чадвар		Бага	69%
		суурь	68%
		Бүрэн дунд	73%
	Дээд	73%	

Санаагаа дүгнэж илэрхийлэх дүгнэж/ерөнхийлэх илэрхийлэх чадвар		Бага	55%
		суурь	90%
		Бүрэн дунд	91%
		Дээд	93%
Сэтгэхүйн харьцуулан нэгтгэх чадвар	Эцэг эхийн хөдөлмөр эрхлэлт	ажилгүй	35%
		малчин	42%
		Хувиараа жижиг бизнес эрхлэх	59%
		Хувийн хэвшлийн байгууллагад	55%
		Төсвийн байгууллагад	56%

Хүснэгтээс харахад, үгийн утгыг тайлбарлах болон үгийг утгаар нь ангилдаг хэл яриа-сэтгэхүйн логик чадвар ба хүүхдийн бие даан гэрийн даалгавраа хийдэг байдал нь холбоотой байна. Хүүхдүүдэд бие даан гэрийн даалгавраа хийдэг зөв дадалтай байх нь хийсвэр сэтгэхүй, хэл ярианы чадварыг дэмжих нэг хүчин зүйл байхыг үгүйсгэх аргагүй юм.

Гэрийн даалгавартаа хандах хандлагын хувьд, багшийн өгсөн гэрийн даалгавар дунд зэрэг гэж хариулсан хүүхдүүдийн сэтгэхүйн харьцуулан нэгтгэх чадвар нь хэцүү, амархан гэж хариулсан хүүхдүүдээс статистик ач холбогдлын түвшинд илүү байна. Гэтэл амархан гэж хариулсан хүүхдүүдийн хүчин чармайлт

бага шаардсан үйлдлийг хурдан гүйцэтгэх нь арай илүү байна.

Багштайгаа идэвхтэй харилцаатай байх тусам хүүхдүүдийн оюун үйлд анхаарлаа төвлөрүүлэн бүтээлчээр/оновчтой ажиллах, үг яриагаар санаа бодлоо идэвхтэй илэрхийлж ярих, үгийн утгыг тайлбарлах хэл яриа-сэтгэхүйн логик чадвар нэмэгддэг байна.

Найз нөхөдтэйгээ идэвхтэй харилцаатай байх тусам мэдээллийг тогтоох, үгийн утгыг тайлбарлах логик чадвар, сэтгэхүйн харьцуулж нэгтгэх логик чадвар нь өсөх магадлалтай байна.

Эцэг эх боловсролын түвшин сайтай, тодорхой ажил хөдөлмөр эрхэлдэг байх нь хүүхдийн сэтгэхүй, хэл ярианы хөгжилд эерэг нөлөөтэй байна.

3.2. Нийгэмшлийн хөгжилд нөлөөлж буй хүчин зүйлс

3-5 насны хүүхдийн нийгэмшилд нөлөөлж буй хүчин зүйлс

СӨБ-ын 3-5 насны хүүхдийн хөгжилд цэцэрлэгт хамрагдсан жил, нийслэл болон орон нутагт амьдарч буй байдаг эсэх нь статистик ач холбогдлын түвшинд нөлөөтэй байна ($p < .01$).

Статистикаас үзэхэд, СӨБ-д хамрагдсан жил нь нэмэгдэх тусам хүүхдүүдийн хүйсээ мэдэх 25 хувиар, ээж, аавынхаа нэрийг мэддэг эсэх 19 хувиар, дүрэм журам баримталдаг эсэх 13хувиар нэмэгддэг байдал ажиглагдаж байна ($p < .01$).

Хүснэгт 25. 3-5 насны хүүхдийн нийгэмшлийн хөгжилд нөлөөлж буй хүчин зүйлс

Үл хамаарах хувьсагч	Стандарт бус коэффициент		Ст.алд аа	Стандарт коэффициент	t
	Хамаарах хувьсагч	B		Харилцан хамаарлын коэффициент (β)	
Тогтмол	Хүйсээ мэдэх	1.633	.152	.256	10.750
Цэцэрлэгт		.258	.041		6.332

хамрагдсан жил	Ээж аавын нэр мэддэг	1.899	.142	.200	13.403
		.197	.040		4.881
	Харилцааны чадвар	2.168	.431	.281	5.027
		.135	.146		.926

Хүснэгтээс харахад, хүүхдийн цэцэрлэгт хамрагдаж буй жил нь хүүхдүүдийн хүйсээ ялгах, ээж, аавынхаа нэрийг бүтэн мэдэх болон харилцааны чадвартай статистик ач холбогдлын түвшинд нөлөөлдөг байна.

6-10 насны хүүхдийн нийгэмшлийн хөгжилд нөлөөлж буй хүчин зүйлс

Бага боловсролын 6-10 насны хүүхдийн нийгэмшлийн чадваруудад сургуульд ирдэг байдал, багшийн өгсөн гэрийн даалгаврын хүнд, хөнгөн, орой унтдаг цаг, эцэг эхийн боловсрол нь статистик ач холбогдлын түвшинд нөлөөтэй байна ($p < 0.01$).

Судалгаанд хамрагдсан хүүхдүүдийн оройд унтдаг цаг нь өөрийн зан төлөвийг удирдах, анхааралтай зан төлөв болон өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг удирдах чадварт статистик ач холбогдлын түвшинд нөлөөлдөг байна. ($p < 0.01$)

Мөн энэ насны хүүхдүүдийн нийгэмшлийн хөгжилд багшийн өгсөн гэрийн даалгаврын хүнд хөнгөн тодорхой хэмжээгээр нөлөөлдөг байна. Багшийн өгсөн гэрийн даалгавар нь хүүхдүүдийн өөртөө итгэх итгэл, өөрийн үнэлэмж, ухамсар, хариуцлагатай зан төлөв, анхааралтай зан төлөв, айдасгүй байдал, өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг удирдах, бусдын сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох, бусдыг хүлээн зөвшөөрөх, дотоод хяналттай зан байдалд эерэг нөлөөтэй байна.

Гэрийн даалгаварт хандах хандлагын хувьд, багшийн өгсөн гэрийн даалгавар амархан гэж хариулсан хүүхдүүдийн бие хүний зан төлөв болон сэтгэлийн хөдөлгөөнийг зарим чадварууд нь дунд зэрэг, хэцүү гэж хариулсан хүүхдүүдээс статистик ач холбогдлын түвшинд илүү байна.

Хүүхдүүд эрт унтах тусам өөрийн зан төлөвийг удирдах, анхааралтай зан төлөв, өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг удирдах чадвар нэмэгдэж байна.

11-14 насны хүүхдийн нийгэмшлийн хөгжилд нөлөөлж буй хүчин зүйлс

Суурь боловсролын буюу 11-14 насны хүүхдийн нийгэмшлийн чадваруудад эрүүл мэндийн байдал, орой унтдаг цаг, гэр бүлийнхний харилцаа, багшийн өгсөн гэрийн даалгаврын хүнд, хөнгөн, сургуулийн ажилд оролцдог байдал, спортоор хичээллэдэг байдал нь статистик ач холбогдлын түвшинд нөлөөтэй байна ($p < 0.01$).

Судалгаанд хамрагдсан хүүхдүүдийн эрүүл мэндийн байдал нь өөрийгөө хүлээн зөвшөөрөх, өөртөө итгэх итгэл, сэтгэл гутралгүй байдал, айдасгүй байдал, эцэг эх, хүүхэд хоорондын харилцаанд статистик ач холбогдлын түвшинд нөлөөлдөг байна ($p < 0.01$).

Мөн энэ насны хүүхдийн нийгэмшлийн хөгжилд багшийн өгсөн гэрийн даалгаврын хүнд хөнгөн тодорхой хэмжээгээр нөлөөлдөг байна. Багшийн өгсөн гэрийн даалгавар нь хүүхдийн өөртөө итгэх итгэл, өөрийн үнэлэмж, ухамсар, хариуцлагатай зан төлөв, анхааралтай зан төлөв, айдасгүй байдал, өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөний удирдах, бусдын сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох, бусдыг хүлээн зөвшөөрөх,

дотоод хяналттай зан байдалд эерэг нөлөөтэй байна ($p < 0.01$).

Гэр бүлийн харилцаа нь өөртөө итгэх итгэл, эцэг эх-хүүхэд хоорондын итгэлцэл, эцэг эх-хүүхэд хоорондын дотно хандлагад эерэгээр нөлөөлж байна.

Сургуулиас зохиосон ажлуудад оролцох байдал болон спортоор хичээллэдэг эсэх нь хүүхдийн өөртөө хандах хандлага, ухамсар, хариуцлагатай зан төлөв, өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг удирдах, нээлттэй-идэвхтэй харилцаа болон харилцааны үед бусдын сэтгэл санааг ойлгоход статистик ач холбогдолтойгоор нөлөөлж байна ($p < 0.01$).

15-17 насны хүүхдийн нийгэмшлийн хөгжилд нөлөөлж буй хүчин зүйлс

Бүрэн дунд боловсролын буюу 15-17 насны хүүхдийн нийгэмшлийн чадваруудад эрүүл мэндийн байдал, гэр бүлийн харилцаа, сургуулийн ажилд оролцдог байдал, спортоор хичээллэдэг байдал, эцэг эхийн хөдөлмөр эрхлэлт болон өрхийн орлого нь статистик ач холбогдлын түвшинд нөлөөтэй байна ($p < 0.01$).

Судалгаанд хамрагдсан энэ насны хүүхдийн хувьд эрүүл мэндийн байдал нь өөрийгөө хүлээн зөвшөөрөх, өөртөө итгэх итгэл, өөрийн үнэлэмж, сэтгэл гутралгүй байдал, айдасгүй байдал, эцэг эх-хүүхэд хорондын итгэлцэл болон харилцаанд статистик ач холбогдолтой нөлөөлж байна ($p < 0.01$).

Гэр бүлийнхний харилцаа нь эерэг байх нь хүүхдийн анхааралтай зан төлөв, ээнэгшилтийн чадварууд буюу эцэг эх-хүүхэд хоорондын итгэлцэл, эцэг эх-хүүхэд хоорондын харилцаа болон дотно хандлагад сайнаар нөлөөлдөг байна.

Спортын ямар нэг төрлөөр хичээллэх нь 15-17 насны хүүхдүүдийн өөртөө итгэх итгэл, өөрийн үнэлэмж, нээлттэй-идэвхтэй харилцаанд сайн нөлөөтэй байна.

Эцэг эх нь тогтмол ажил хөдөлмөр эрхэлдэг, өрхийн орлоготой байх нь хүүхдийн өөрийгөө хүлээн зөвшөөрөх, өөртөө итгэх итгэл, идэвхтэй зан төлөвт тодорхой хэмжээгээр эерэгээр нөлөөлдөг байна.

3.3. Бие бялдрын хөгжилд нөлөөлж буй хүчин зүйлс

3-5 насны хүүхдийн бие бялдрын хөгжилд нөлөөлж буй хүчин зүйлс

СӨБ-ын 3-5 насны хүүхдийн хөгжилд цэцэрлэгт хамрагдсан жил, нийслэл болон орон нутагт амьдарч буй байдаг эсэх нь статистик ач холбогдлын түвшинд нөлөөтэй байна ($p < .01$).

Статистикаас үзэхэд, СӨБ-д хамрагдсан жил нь нэмэгдэх тусам хүүхдүүдийн хурд -3 хувиар, авхаалж самбаатай чанар -.16 хувиар, биеийн жин 12 хувиар нэмэгддэг байдал ажиглагдаж байна ($p < .01$).

Хүснэгт 26. 3-5 насны хүүхдийн бие бялдарын хөгжилд нөлөөлж буй хүчин зүйлс

Үл хамаарах хувьсагч	Стандарт бус коэффициент		Ст. алдаа	Стандарт коэффициент	t
	Хамаарах хувьсагч	B		Харилцан хамаарлын коэффициент (β)	
Тогтмол	Хурд	3.6736	.148	-.322	25.202
			-.300		.037

Цэцэрлэг т хамрагдс ан жил	Авхаал ж самбаа	2.729	.051	-.198	53.932
		-1.169	.043 5		-4.838
	Биеийн жин	.359	.243	.359	1.478
		.127	.014		9.202

Хүснэгтээс харахад, хүүхдийн цэцэрлэгт хамрагдаж буй жил нэмэгдэх нь хүүхдүүдийн хурд нэмэгдэх, авхаалж самбаатай чанар, биеийн жин нэмэгдэхэд статистик ач холбогдлын түвшинд нөлөөлдөг байна.

6-17 насны хүүхдийн бие бялдрын хөгжилд нөлөөлж буй хүчин зүйлс

6-17 насны хүүхдийн хөгжилд унтах цаг, спортоор хичээллэдэг эсэх нь статистик ач холбогдлын түвшинд нөлөөтэй байна ($p < .01$).

Статистикаас үзэхэд, 6-17 насны хүүхэд эрт унтах тусам авхаалж самбаатай чанар -11 секундээр, биеийн жин .12 хувиар, спортоор хичээллэдэг хүүхдүүдийн хурд -0.4 дундажаар нэмэгддэг байдал ажиглагдаж байна ($p < .01$).

Хүснэгт 27. 6-17 насны хүүхдийн бие бялдрын хөгжилд нөлөөлж буй хүчин зүйлс

Үл хамаарах хувьсагч	Стандарт бус коэффициент		Ст.алдаа	Стандарт коэффициент	t
	Хамаарах хувьсагч	B		Харилцан хамаарлын коэффициент (β)	
Тогтмол	Авхаалж самбаа	23.053	.116	-.194	199.34
		-.114	.012		-9.502
	Биеийн жин	.359	.243	.359	1.478
		.127	.014		9.202
Спортоор хичээллэдэг	Хурд	.946	.050	-.176	18.974
		-.044	.005		-8.564

Хүснэгтээс харахад, хүүхэд унтдаг цаг нь хурд, авхаалж самбаатай чанар, биеийн жин нэмэгдэхэд статистик ач холбогдлын түвшинд нөлөөлдөг байна.

Судалгаанд хамрагдсан энэ насны хүүхдийн хувьд биеийн жин, биеийн өндөр, цээжний тойрог, баруун гарын атгах хүч, зүүн гарын атгах хүч болон хөлийн хүчтэй холбоотой хөгждөг байна. Хүүхдүүд эрт унтах

тусам биеийн өндөр, жин нэмэгддэг ба авхаалж самбаатай байх чанар нэмэгддэг байна. ($p < 0.01$).

Гэр бүлийнхний харилцаа нь эерэг байх нь биеийн жин, биеийн өндөр, баруун гарын атгах хүч болон зүүн гарын атгах хүчтэй холбоотой бие бялдрын хөгжилд сайнаар нөлөөлдөг байна.

Дүгнэлт

Судалгаанд хамрагдсан түүврийн 3 нэгжийн хувьд судалгааны 2-р шатанд дараах өөрчлөлт ажиглагдсан байна.

Танин мэдэхүйн чадварын өөрчлөлт:

Ерөнхийдөө богино хугацаанд цифр тогтоох, үлгэр, өгүүллэгийг сонсоод тогтоох, богино нэг өгүүлбэрээр тоочиж, дүгнэж ярих чадвар, үгийг утгаар нь ангилах хэл яриа-сэтгэхүйн логик чадвар сайжирсан хандлага ажиглагдаж байна.

15-17 насанд оюуны үйлд анхаарлаа төвлөрүүлэн хурдтай ажиллах чадвар, үгийн утгыг тайларлах хэл яриа-сэтгэхүйн логик чадвар нэмэгдсэн бол бусад насанд эдгээр чадварууд нь буурсан үзүүлэлттэй байна.

Цаашид хүүхдийн хийсвэр сэтгэхүйн хөгжил, нийлмэл өгүүлбэрээр санаа бодлоо оновчтой илэрхийлэх, салаа/ижил утгатай үг, хийсвэр үг, тэмдэг нэрийн үгийн нөөцийг хөгжүүлэхэд анхаарах нь зүйтэй байна.

Нийгэмшлийн чадварын өөрчлөлт :

Бага боловсролын түвшинд хүүхдүүдийн өөртөө хандах хандлагын чадварууд, зан төлөвийн шинжүүд

эцэг ба хүүхэд хоорондын харилцаа, хүмүүс хоорондын харилцааны чадварууд, бусдыг хүлээн зөвшөөрөх, өөрийн зан төлөвийг зохицуулах чадварууд сайжирсан үзүүлэлттэй.

Үнэт зүйлийн чиг баримжааны тухай ойлголт ерөнхийдөө бүгд өссөн үзүүлэлттэй байна.

Суурь ба бүрэн дунд боловсролын түвшинд ухамсар хариуцлагатай зан төлөв, сэтгэлийн хөдөлгөөний чадвар, эцэг эх ба хүүхэд хоорондын харилцаа, хандлага өссөн үзүүлэлттэй. Бүрэн дунд боловсролын түвшинд нээлттэй идэвхтэй харилцах, бусдыг хүлээн зөвшөөрөх чадвар өссөн байна.

Суурь боловсролын 11-14 насанд үнэт зүйлийн чиг баримжааны хувьд, эрүүл аюулгүй орчинд амьдрах, байгаль орчноо хамгаалах нь чухал гэсэн хандлага ач холбогдлын түвшинд нэмэгдсэн үзүүлэлттэй.

Бүрэн дунд боловсролын 15-17 насанд үнэт зүйлийн хувьд, хүнд ялгаваргүй шударга хандах, хүмүүсийн амжилтад талархах нь чухал гэсэн хандлага ач холбогдлын түвшинд өссөн. Мөн энэ насанд хүн хүссэн зүйлээ хийх нь чухал гэсэн хандлага нь өссөн бол 15-аас доош насанд буурсан дүр зураг харагдаж байна.

6-17 насны хүүхдийн хувьд бусдын зүгээс хүндлэл хүлээх нь чухал гэж үзсэн хандлага буурсан дүр зураг харагдлаа.

Судалгааны 1-р шатанд 11-17 насны хүүхдийн эцэг эхдээ хандах дотно хандлага сул байсан бол 2- дахь шатны судалгаанд өссөн дүр зураг харагдаж байна.

Бие бялдрын чадварын өөрчлөлт:

Ерөнхийдөө судалгааны 2-р шатанд хүүхдүүдийн бие бялдрын өсөлт хөгжил нэмэгдсэн байна.

6-17 насны хүүхдийн бие бялдрын өсөлтийн хувьд, биеийн тойргийн хэмжээ, уртад харайх нь нэмэгдсэн үзүүлэлттэй.

11-17 насны эрэгтэй хүүхдүүдийн биеийн өндөр 3-4 см-ээр, биеийн жин 3 кг-аар, охидын биеийн жин 2-5 кг хүртэл нэмэгдсэн байна.

Бие бялдрын бэлтгэлжилтийн хувьд, 6-17 насны нийт эрэгтэй хүүхдүүдийн хурд, авхаалж самбаа, хүчний чанар сайжирсан. Улаанбаатар хотын хүүхдүүдийн уян хатан чанар сайжирсан.

Эмэгтэй хүүхдүүдийн хувьд, авхаалж самбаа сайжирсан үзүүлэлттэй. Дорнод аймгийн эмэгтэй

хүүхдүүдийн хурд тэсвэрт чанар нэмэгдсэн үзүүлэлттэй байна.

3-5 насны хүүхдийн танин мэдэхүй, нийгэмшил, бие бялдрын чадварт нөлөөлж буй хүчин зүйлс

Цэцэрлэгт хамрагдаж буй жил нь хүүхдийн сонсоод мэдээллийг тогтоох чадвар, сэтгэхүйн харьцуулан нэгтгэх, ажиглах чадвар, логик зүй тогтолоор сэтгэх чадварт статистик ач холбогдлын түвшинд нөлөөлдөг байна.

Цэцэрлэгт хамрагдаж буй жил нь хүүхдүүдийн хүйсээ ялгах, ээж, аавынхаа нэрийг бүтэн мэдэх болон харилцааны чадвартай статистик ач холбогдлын түвшинд нөлөөлдөг байна.

Цэцэрлэгт хамрагдаж буй жил нэмэгдэх нь хүүхдүүдийн хурд болон авхаалж самбаатай чанар, биеийн жин нэмэгдэхэд статистик ач холбогдлын түвшинд нөлөөлдөг байна.

6-17 насны хүүхдийн танин мэдэхүйн чадварт нөлөөлж буй хүчин зүйлс:

6-10 насны хүүхдийн спортоор хичээллэдэг эсэх нь сонсоод мэдээллийг тогтоох чадвар, сэтгэхүйн харьцуулан нэгтгэх, үгийг утгаар нь ангилах хэл яриа-

сэтгэхүйн логик чадварт статистик ач холбогдлын түвшинд нөлөөлдөг байна.

Эцэг эхийн хөдөлмөр эрхлэлт нь 6-10 насны хүүхдийн хараад юмсын утга учрыг ойлгох бодит дүрслэлийн сэтгэхүй, хийсвэр сэтгэхүй, мэдлэг ойлголт, үгийн утгыг гол шинжээр нь тайлбарлах/тодорхойлох логик чадварт тодорхой хэмжээгээр нөлөөлдөг байна.

Эцэг эхийн боловсролын түвшин, хичээлээс гадуурх үйл ажиллагааны оролцоо нь хүүхдийн сэтгэхүйн хөгжилд эерэг нөлөөтэй байна.

11-17 насны хүүхдийн гэрийн даалгавартаа хандах хандлагын хувьд, багшийн өгсөн гэрийн даалгавар дунд зэрэг гэж хариулсан хүүхдүүдийн сэтгэхүйн харьцуулан нэгтгэх чадвар нь хэцүү, амархан гэж хариулсан хүүхдүүдээс статистик ач холбогдлын түвшинд илүү байна. Гэтэл амархан гэж хариулсан хүүхдүүдийн хүчин чармайлт бага шаардсан үйлдлийг хурдан гүйцэтгэх нь арай илүү байна.

Хүүхдүүд багштайгаа идэвхтэй харилцаатай байх тусам анхаарлаа төвлөрүүлэн бүтээлчээр/оновчтой ажиллах, үг яриагаар санаа бодлоо идэвхтэй

илэрхийлж ярих, үгийн утгыг тайлбарлах хэл яриа-сэтгэхүйн логик чадвар нэмэгддэг байна.

Эцэг эх боловсролын түвшин сайтай, тодорхой ажил хөдөлмөр эрхэлдэг байх нь хүүхдийн сэтгэхүй, хэл ярианы хөгжилд эерэг нөлөөтэй байна.

6-17 насны хүүхдийн нийгэмшлийн чадварт нөлөөлж буй хүчин зүйлс:

6-10 насны хүүхдийн нийгэмшлийн хөгжилд багшийн өгсөн гэрийн даалгавар нь тодорхой хэмжээгээр нөлөөлдөг байна. Багшийн өгсөн гэрийн даалгавар нь хүүхдийн өөртөө итгэх итгэл, өөрийн үнэлэмж, ухамсар, хариуцлагатай зан төлөв, анхааралтай зан төлөв, айдасгүй байдал, өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг удирдах, бусдын сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох, бусдыг хүлээн зөвшөөрөх, дотоод хяналттай зан байдалд эерэг нөлөөтэй байна.

11-14 насны хүүхдийн нийгэмшлийн хөгжилд багшийн өгсөн гэрийн даалгаврын хүнд хөнгөн тодорхой хэмжээгээр нөлөөлдөг байна. Багшийн өгсөн гэрийн даалгавар нь хүүхдийн өөртөө итгэх итгэл, өөрийн үнэлэмж, ухамсар, хариуцлагатай зан төлөв, анхааралтай зан төлөв, айдасгүй байдал, өөрийн

сэтгэлийн хөдөлгөөнийг удирдах, бусдын сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох, бусдыг хүлээн зөвшөөрөх, дотоод хяналттай зан байдалд эерэгээр нөлөөлдөг нь харагдаж байна.

Гэр бүлийнхний харилцаа нь өөртөө итгэх итгэл, эцэг эх-хүүхэд хоорондын итгэлцэл, эцэг эх-хүүхэд хоорондын дотно хандлагад эерэгээр нөлөөлж байна.

Гэр бүлийнхний харилцаа нь эерэг байх нь хүүхдүүдийн анхааралтай зан төлөв, ээнэгшилтийн чадварууд буюу эцэг эх-хүүхэд хоорондын итгэлцэл, эцэг эх-хүүхэд хоорондын харилцаа болон дотно хандлагад сайнаар нөлөөлдөг байна.

Спортын ямар нэг төрлөөр хичээллэх нь 15-17 насны хүүхдийн өөртөө итгэх итгэл, өөрийн үнэлэмж, нээлттэй-идэвхтэй харилцаанд сайн нөлөөтэй байна.

Эцэг эх нь тогтмол ажил хөдөлмөр эрхэлдэг, өрхийн орлоготой байх нь хүүхдийн өөрийгөө хүлээн зөвшөөрөх, өөртөө итгэх итгэл, идэвхтэй зан төлөвт тодорхой хэмжээгээр эерэгээр нөлөөлдөг байна.

6-17 насны хүүхдийн бие бялдрын чадварт нөлөөлж буй хүчин зүйлс:

Хүүхэд орой эрт унтах тусам буюу хурд нэмэгддэг, авхаалж самбаатай чанар, биеийн жин нэмэгдэхэд статистик ач холбогдлын түвшинд нөлөөлдөг байна.

Гэр бүлийнхний харилцаа нь эерэг байх нь биеийн жин, биеийн өндөр, баруун гарын атгах хүч болон зүүн гарын атгах хүчтэй холбоотой бие бялдрын хөгжилд сайнаар нөлөөлдөг байна